

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

MEĐUNARODNO HUMANITARNO PRAVU U SLUŽBI
ZAŠTITE RATNIH ZAROBLJENIKA

- MAGISTARSKI RAD -

Sarajevo, decembar 2023.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

MEĐUNARODNO HUMANITARNO PRAVU U SLUŽBI
ZAŠTITE RATNIH ZAROBLJENIKA

- MAGISTARSKI RAD -

Student:

Armin Buljubašić

Indeks broj: 906/II-SPS

Mentor:

Prof. dr. Zarije Seizović

Sarajevo, decembar 2023.

Sadržaj

UVOD	5
I DIO: TEORIJSKO METODOLOŠKI OKVIR RADA	9
1.1. Problem istraživanja.....	9
1.2. Predmet istraživanja.....	10
1.3. Popis pojmova/ kategorijalno pojmovni sistem.....	12
1.4. Ciljevi istraživanja.....	17
1.5. Društveni cilj.....	18
1.6. Sistem hipoteza.....	19
1.6.1 Generalna hipoteza.....	19
1.6.2 Posebne pojedinačne hipoteze.....	19
1.6.3 Indikatori.....	20
1.7. Metode istraživanja.....	20
1.8. Vremenski plan istraživanja.....	21
II DIO: TEORIJSKO- HISTORIJSKI: OSVRT NA MEĐUNARODNO HUMANITARNO PRAVO I POLOŽAJ RATNIH ZAROBLJENIKA	22
2.1. Norme međunarodnog humanitarnog prava koje štite ratne zarobljenike.....	22
2.2. Oružani sukob kao predmet međunarodnog prava.....	22
2.3. Pojam i razvoj vojne doktrine.....	23
2.4. Pravna priroda vojne doktrine i položaja ratnih zarobljenika.....	28
2.5. Ratni zarobljenici: vojna doktrina kao izvor međunarodnog humanitarnog prava.....	31
2.5.1. Vojna doktrina u konvencijskom međunarodnom pravu i literaturi.....	31
2.5.2. Vojna doktrina u praksi međunarodnog pravosuđa.....	33
2.6. Ratni zarobljenici, vojna doktrina i izvori domaćeg krivičnog prava.....	36
III DIO: MEĐUNARODNO HUMANITARNO PRAVO I ŽENEVSKE KONVENCIJE	38
3.1. Teorijske spoznaje o međunarodnom humanitarnom pravu.....	38

3.2. Historijski razvoj međunarodnog humanitarnog prava.....	38
3.3. Četiri Ženevske konvencije i dopunski protokoli	41
3.4 Prava ratnih zarobljenika u toku zarobljeništva	44
3.5. Prestanak ratnog zarobljeništva.....	46
3.6. Povrede III Ženevske konvencije.....	47
3.7. Primjeri o nečovječnom postupanju prema ratnim zarobljenicima.....	48
IV DIO: RATNI ZAROBLJENICI I KRIVIČNA PRAVDA.....	50
4.1. Krivična pravda	50
4.2. Utvrđivanje činjenica i kazivanje istine.....	51
4.3. Institucionalne reforme kao svrha očuvanja mira.....	52
4.4. Presude za nečovječno postupanje prema ratnim zarobljenicima na prostorima bivše Jugoslavije.....	55
4.5 Međunarodno humanitarno pravo u Bosni i Hercegovini u vremenskom periodu 1992-1995 godine	57
ZAKLJUČAK	59
LITERATURA.....	61
Knjige	61
Informacije i obrazovanje.....	64
Prevenција i aktivizam	65
Internet izvori	66

UVOD

Tema ovog rada je međunarodno humanitarno pravo u službi zaštite ratnih zarobljenika. Naime, u samom uvodu u radu istraživanja dat je pregled osnova na kojim se zasniva Međunarodno humanitarno pravo. Tema istraživanja je postupanje prema ratnim zarobljenicima u oružanim sukobima. Konvencija navodi da su ratni zarobljenici osobe koje su pale pod vlast neprijatelja, III Ženevska konvencija čl.12 "Ratni zarobljenici su u vlasti neprijateljske Sile, ali ne u vlasti pojedinih lica ili vojnih jedinica koji su ih zarobili. Nezavisno od ličnih odgovornosti koje mogu postojati, Sila koja ih drži odgovorna je za zastupanje koje se na njih primenjuje." Osobe koje mogu biti ratni zarobljenici su: pripadnici oružanih snaga, pripadnici policije, pripadnici dobrovoljačkih odreda, članovi posada, piloti, trgovačke mornarice.. Da bi se ratni zarobljenici koji su u ugroženom položaju zaštitili Ženevskim konvencijama ona moraju da ispune posebne uvjete kao što su: da se nalaze u rukama neprijateljske strane, ili da se nalaze na teritoriji koju kontroliše neprijatelj, gdje nije potrebno da se ugroženo lice u fizičkom smislu nalazi u rukama neprijatelja.

Međunarodno humanitarno pravo ili Pravo oružanog sukoba nalazi se u centru interesovanja javnosti na globalnom nivou, a poseban značaj i interesovanje jesu događaji koji su se desili na prostoru bivše Jugoslavije i u radu Haškog tribunala. Međunarodno humanitarno pravo temelji se na konvencijama koje propisuju pravila ratovanja, također pruža posebnu zaštitu i pravila postupanja prema zarobljenim vojnim licima, civilnim licima, ženama, djeci i ostalim ugroženim licima koja su se zadesila u oružanom sukobu. Jedna od mnogih definicija međunarodnog humanitarnog prava kaže " da je ono dio međunarodnog javnog prava koji reguliše odnose među državama, odnosno subjektima međunarodnog prava za vrijeme oružanog sukoba, određujući prava i obaveze strana u sukobu te njihova prava i obaveze u odnosu na neutralne države i obrnuto."¹

Pravila međunarodnog humanitarnog prava sastoje se u spriječavanju i poduzimanja aktivnosti i radnji koje su sa vojničkog stanovišta beskorisne i nehumane. Krešenjem pravila međunarodnog humanitarnog prava dovodi do primjene okrutnih metoda i sredstava ratovanja, a uporedo i uznemiravanje stanovništva što je u konačnici nepotrebno i nema nikakvo opravdanje.

¹ Seizović, Zarije, Međunarodno humanitarno pravo, Dobra knjiga, Sarajevo, 2016., str. 49.

"Za vrijeme rata treba poštivati određena pravila humanosti, čak i kada je neprijatelj u pitanju."² Osnovu i temelj Međunarodnog humanitarnog prava čine propisane Ženevske konvencije koje predstavljaju skupni naziv za niz potpisanih i međunarodnih ugovora, a sve u cilju zaštite osoba u oružanim sukobima, također predstavljaju važan dio literature i osnovu u istraživanju naslova teme koji se odnosi na postupanje prema ratnim zarobljenicima.

Prva Ženevska konvencija od 1864 godine, nastala je kao rezultat i inicijative Švicarca H. Dunanta za humanizaciju ratnoga prava, koja se odnosila se na ublažavanje patnji ranjenika u ratu bez obzira na njihovu pripadnost, konvencija je vremenom proširena i ponovno potpisana od 12. avgusta 1949 godine, a koja se odnosina poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu. Druga ženevska konvencija Ženevska konvencija o poboljšanju položaju ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih znaga od 12. avgusta 1949.³

III Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima koja je potpisana 27. jula.1929 godine, koja se odnosi na ophođenje prema ratnim zarobljenicima, kao i IV Ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949 godine. a koja se odnosi na zaštitu građanskih lica za vrijeme rata, Dopunski protokol I uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, Dopunski protokol II uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba, navedena dva dopunska protokola proširuju zaštitu na sva lica koja su pogođena oružanim sukobom.

Ženevske konvencije zasnivaju se na ideji poštovanju svakog pojedinca i njegovog dostojanstva, sve gore navedene konvencije predstavljaju skupinu propisanih pravila kojim se trebaju pridržavati lica (vojna,civilna) koja učestvuju u oružanom sukobu u različitim situacijama i pozicijama, također propisane Ženevske konvencije i dopunski protokoli pružaju potrebnu zaštitu licima koji učestvuju u oružanom sukobu, te propisuju i jasno definišu način postupanja prema ugroženim licima (ratni zarobljenici, žene, djeca,ranjena lica,bolesna lica) i obavezuje strane u sukobu da postupaju humano i čovječno u svakom momentu prema navedenim licima.Temeljno načelo Ženevskih konvencija jeste da su ratne radnje dozvoljene samo vojnim licima,borcima, a to predstavljaju pripadnici oružanih snaga.

² Hadžiahmetović Said, Kratak sadržaj Ženevskih konvencija od 12 avgusta 1949 godine i njihovih dopunskih protokola str.4, 2012 godina, Međunarodni komitet Crvenog križa (MKCK).

³ Ibidem. str. 28.

Također pripadnike oružanih snaga koji imaju status borca oslobađa od krivične odgovornosti zbog učestvovanja u oružanom sukobu ukoliko postupaju po propisanim pravilima Međunarodnog humanitarnoga prava, također dopušteno je napasti borce protivničke strane kao i vojne ciljeve koji se u Protokolu I. definiraju kao objekti koji po svojoj naravi, smještaju, namjeni ili upotrebi djelotvorno pridonose vojnoj akciji te daju očiglednu i vidljivu vojnu prednost. Razlikujemo tri osnovna principa a to su: princip razlikovanja koji se zasniva da strane u sukobu moraju praviti razliku između boraca, vojnih objekata i civila, civilnih objekata, te da jedina legitimna meta napada mogu biti borci i vojni objekti, na taj način principom razlikovanja pruža se zaštita civilnim licima, def. članu 48 i članu 51, stav 2, kao i članu 52, stav 2 API-ja. (Dodatnog protokola).

Također drugi princip proporcionalnosti, prema ovom principu, zakoniti napad na borca ili vojni cilj mora uvijek biti proporcionalan cilju koji se želi postići u odnosu na moguću civilnu štetu koja se pojavi, član 51. stav 5, dodatnog protokola zabranjuje napade za koje se može očekivati da uzrokuju slučajni gubitak civilnog života, povrede civila, oštećenje civilnih predmeta ili njihove kombinacije, što bi bilo pretjerano u odnosu na predviđenu konkretnu i izravnu vojnu prednost. Treći Princip predostrožnosti koji podrazumijeva poduzimanje konkretnih aktivnosti obje strane u sukobu, one strane koje napada da prilikom napada zaštiti i izbjegne napad na civile (npr. slanje jasnih i direktnih upozorenja prije napada gusto naseljenom području sa civilnim stanovništvom koje treba biti napadnuto), te poduzimanje aktivnosti strane koja je meta napada da pruži zaštitu civilnom stanovništvu (npr. iseljavanje sa određenog područja koje je meta napada ili u blizini vojnih baza) definisan u članu 57. stav 1. Konvencije strogo zabranjuju nasilje protiv života i tijela, sve vrste ubistava, sakaćenja, okrutna postupanja i mučenja, uzimanje talaca, vrijeđanje osobnoga dostojanstva, zabranjuju se uvrjedljivi i ponižavajući postupci, kao i izricanje kazne zatvora suprotno odredbama Ženevskim konvencija.

U uvodu u rad istraživanja objasnili smo ukratko osnove na kojim se zasniva Međunarodno humanitarno pravo. Tema istraživanja je postupanje prema ratnim zarobljenicima u oružanim sukobima. Konvencija navodi da su ratni zarobljenici osobe koje su pale pod vlast neprijatelja, III Ženevska konvencija čl.12 "Ratni zarobljenici su u vlasti neprijateljske Sile, ali ne u vlasti pojedinih lica ili vojnih jedinica koji su ih zarobili. Nezavisno od ličnih odgovornosti koje mogu postojati, Sila koja ih drži odgovorna je zapostupanje koje se na njih primjenjuje." Osobe koje mogu biti ratni zarobljenici su: pripadnici oružanih snaga, pripadnici policije, pripadnici dobrovoljačkih odreda, članovi posada, piloti, trgovačke mornarice.. Da bi

se ratni zarobljenici koji su u ugroženom položaju zaštitili Ženevskim konvencijama ona moraju da ispune posebne uvjete kao što su: da se nalaze u rukama neprijateljske strane, ili da se nalaze na teritoriji koju kontroliše neprijatelj, gdje nije potrebno da se ugroženo lice u fizičkom smislu nalazi u rukama neprijatelja.

I DIO: TEORIJSKO METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Problem istraživanja

Problem navedenog istraživanja jeste kršenje III, IV Ženevske konvencije koje se odnose na postpanje prema ratnim zarobljenicima u toku zarobljeništva. Izabrano istraživanje je globalni problem koji bilježi mnoge slučajeve u oružanim sukobima u kojima je došlo do kršenja navedenih Ženevskih konvencija i nehumanog postupanja prema zarobljenicima iz tog razloga navest ću jedan od mnogih primjera koji ukazuje na problem istraživanja. Problem se pojavio u toku drugog svjetskog rata prije potpisivanja i proširivanja konvencija, nekoliko zemalja optuženo da su se nehumano i nečovječno postupali prema ratnim zarobljenicima, gdje se javlja potreba da se zaštiti lično dostojanstvo ratnih zarobljenika i pruži potrebna sigurnost kao i garancija na prava pritvorenim osobama u toku oružanog sukoba.

U drugom svjetskom ratu samo do 1941. godine Njemačka je zarobila skoro 2.500.000 sovjetskih vojnika. Veoma važna činjenica da je Njemačka bila potpisnica Ženevske konvencije iz 1929. godine u okviru u kojoj je definisan i odnos prema ratnim zarobljenicima, uprkos tome ništa nije učinjeno gotovo da bi se sovjetskim ratnim zarobljenicima osigurale dovoljne količine hrane, odgovarajući sanitarni uvjeti, zdravstvena njega i mjesta za boravak. Umjesto toga zarobljenici su masovno ponižavani i zlostavljani. Gotovo u pravilu vojnici za koje bi se pri zarobljavanju ustanovilo da su Jevreji ubijeni su na licu mjesta. Ratni zarobljenici koji nisu ubijeni odmah po zarobljavanju raspoređeni su po koncentracijskim logorima, a gdje su trebali raditi do iznemoglosti i na kraju sa smrtnim ishodom.

Do kraja Drugog svjetskog rata Njemačka je zarobila oko 5.700.000 sovjetskih vojnika od kojih će oko 3.300.000 (oko 58 % od ukupnog broja zarobljenih) umrijeti u zarobljeništvu. Iz navedenog primjera vidimo da neosiguravanje osnovnih ljudskih prava kao što su dostavljanje hrane i vode ratnim zarobljenicima može doći do velikih gubitaka života koji predstavljaju ogromnu štetu za populaciju jedne zemlje.⁴

Naravno navedeni primjer nije jedini slučaj koji se dogodio u oružanim sukobima ali je pomenut iz razloga što je događaj donio veliki broj žrtva, a koji je nastao kao rezultat neprovedbe Ženevskih konvencija. Problem ovog istraživanja jeste efikasna provedba

⁴ <https://www.dw.com/hr/po%C4%8Dast-milijunima-stradalih-ratnih-zarobljenika/a-57951538>, pristupio 01.02.2023 godine

Ženevskih konvencija u toku oružanih sukoba prema zaštićenim licima i licima koji su u nepodobnom položaju, te pružanje osnovnih prava koja su propisana Ženevskim konvencijama, također istraživanjem dolazimo do zaključka i problema da su ratni zarobljenici zaštićeni u teorijskom smislu a da je to u praksi druga slika.

Da li je Međunarodni krivični sud (MKS) poboljšao provedbu propisanih međunarodnih ugovora donošenjem svojih odluka prema prekršiocima isitih ? i pružio podršku žrtvama te dao pouku svima šta ih čeka ? Veoma važno pitanje da li Međunarodni krivični sud postupa i donosi odluke isto prema malim državama i prema velikim i uticajnim silama svijeta? Iz navedenog primjera vidimo da neosiguravanje osnovnih ljudskih prava kao što su dostavljanje hrane i vode ratnim zarobljenicima može doći do velikih gubitaka života koji predstavljaju ogromnu štetu za populaciju jedne zemlje.

Međunarodni krivični sud da bi spriječio i smanjio žrtve najavio je slanje 42-članog tima istražitelja, forenzičkih stručnjaka i pomoćnog osoblja u Ukrajinu da bi istražio navodne ratne zločine počinjene od početka ruske invazije.

Navedena saznanja nam govore da se u brojnim situacijama krše pravila III, IV Ženevske konvencije, te da ratni zarobljenici nisu sa sigurnošću zaštićeni.

1.2. Predmet istraživanja

"Za razliku od formulisanja problema istraživanja, "mnogo je teže i složenije dobro definisati predmet istraživanja, jer se, pored znanja i iskustva, zahtjeva i dobro poznavanje naučnog polja i metodologije relevantne za izabrani problem"⁵

Predmet navedenog istraživanja jesu primjedba propisanih prava ratnih zarobljenika koji su lišeni slobode u toku oružanih sukoba, a koja su propisana Ženevskim konvencijama III, IV, te rad na poboljšanju prava i pružanja njihove veće sigurnosti.

Rad će sadržavati teorijski i empirijski dio. Iz gore navedenog primjera stradanja ratnih zarobljenika Rusije u toku drugog svjetskog rata i mnogobrojinih slučajeva u toku drugog svjetskog rata i poslije možemo uočiti da evidentno postoji problem u realizaciji i pružanju

⁵ Dr Milovan Vuković, Dr Nada Štrbac, Metodologija naučnih istraživanja, Bor, 2019.,str 84.

sigurnosti krenuvši od osnovnih zagarantovanih ljudskih prava, a definisan u III Ženevskoj konvenciji član 26., a kao primjer izgladnjavanje Ruskih pritvorenih lica, što indirektno dovodi do smrti svakog od njih bez upotrebe sredstava oružane sile i oružija, također iz navedenog primjera možemo uočiti da također nisu ispunjena prava iz III Ženevske konvencije član 25. u kojem se definiše smještaj ratnih zarobljenika iz razloga također jedan osnovni uslov za očuvanje zdravlja ratnog zaorbljenika i smanjenja širenja raznih bolesti prouzrokovana nepovoljnim smještajem.

Osnovna prava koja štite zarobljena lica su definisana u III Ženevskoj konvenciji čl.13,14, a koja definišu da ratni zarobljenici u svakoj prilici imaju pravo na poštivanje njihove ličnosti i časti i postupati čovječno. Iz navedenih i izdvojenih primjera kršenja ženesvkih konvencija koja su se desila u slučaju drugog svjetskog rata zarobljenicima Rusije i koja su se ponovila ponovo u mnogim oružanim sukobima poslije navedenog događaja, smatramo da su ovo osnovna prava na kojim se mora pronaći rješenje za efektivnu provedbu sigurnosti na način veće uključenosti i nadzorom međunarodne zajednice nad ratnim zarobljenicima u vidu formiranja mnogobrojnih ovlaštenih timova za nadzor odabranih iz neutralnih država koje će pratiti zakonitost i postupanje prema zarobljenicima od strane država pod čijom su nadležnošću, te pronalasku oštrih sankcija za prekršioce mhp i procesuiranje istih kao opomena svim pripadnicima oružanih snaga. Pronalazak najefikasnijeg rješenja za sprovedbu Ženevskih konvencija u praksi bi rezultirao spašavanjem dostojanstva i života ljudi koji su zadešeni takvim situacijama, te doprino u očuvanju mira.

1.3. Popis pojmova/ kategorijalno pojmovni sistem

Međunarodno humanitarno pravo, također poznato kao pravo oružanog sukoba, specijalizirano je područje međunarodnog javnog prava koje prvenstveno reguliše ponašanje strana uključenih u oružani sukob. Međunarodno humanitarno pravo nastoji ograničiti posljedice oružanog sukoba i ima za cilj zaštititi pojedince, bili oni civilni ili vojni te ranjeni ili aktivni. Da bi ublažile posljedice rata, ratoborne države i druge oružane skupine uključene u sukob obvezne su voditi neprijateljstva u određenim zakonskim granicama. Međunarodno humanitarno pravo u konačnici nastoji uspostaviti ravnotežu između dva glavna temeljna načela, načela humanosti i načela vojne nužnosti. Načelo vojne nužnosti dopušta upotrebu sile koja je nužna za postizanje cilja sukoba, ali uz ograničenja u trošenju života i resursa. Načelo humanosti zabranjuje nanošenje patnji, ozlijeđa ili uništenja koja su nepotrebna za pobjedu u ratu. Ova dva načela oblikuju čitav korpus zakona i svojstvena su većini detaljnijih pravila koja proizlaze iz Ženevskih konvencija ili Haaških propisa.

Međunarodni krivični sud (MKS) predstavlja ad hoc stalni međunarodni krivični sud koji je osnovan na Diplomatskoj konferenciji UN o osnivanju međunarodnog krivičnog suda u Rimu 17. jula 1998. godine. Navedeni sud je nadležan za krivična djela prema međunarodnom humanitarnom pravu :genocid, zločin protiv čovječnosti, ratne zločine, kao i za zločin agresije. Rad i početak nadležnosti suda kreće potpisivanjem i stupanjem na snagu Rimskog statuta od 01. jula 2002. godine, a kojeg je ratificiralo 60 država. Međunarodni krivični sud (MKS) će biti nadležan samo za počinjena djela poslije stupanja na snagu Rimskog statuta.⁶ Međunarodni krivični sud predstavlja tijelo nadležno za suđenja za međunarodna krivična djela počinjena na teritoriji ili od strane državljana država koje su pristupile sudu.⁶

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKsJ) nakon brojnih teških kršenja Ženevskih konvencija na teritoriji bivše Jugoslavije i poslije mnogobrojnih donesenih rezolucija vezanih za bivšu Jugoslaviju, savjet bezbjednosti usvojio je rezoluciju 808, kojom je odlučeno da se osnuje međunarodni tribunal namjenjen za gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine. Stupanjem na snagu navedene rezolucije od generalnog sekretara trežilo se da u što kraćem roku podnese izvještaj o svim pitanjima, a izvještaj je podnesen od strane generalnog

⁶ Međunarodna krivična praksa -Džon R.V.D.Džouns Stiven Pauls, str. 17

sekretara 3. maja 1993. godine i u njemu je predložen Statut MKTJ. Savjet bezbjednosti je razmotrio podneseni izvještaj generalnog sekretara te bez odlaganja usvojio predloženi statut rezolucijom 827 od 27. maja 1993. godine. Nakon rezoluije Savjet bezbjednosti je zaključio da dešavanja na području Bivše Jugoslavije, a posebno područje Bosne i Hercegovine odakle su svakodnevno stizali izvještaji o masovnim ubistvima, silovanjima žena, etničkog čišćenja, predstavljaju sigurnosnu prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti prema glavi VII Povelje Ujedinjenih nacija.⁷

Ženevske konvencije sastoje se od četiri sporazuma, koji su potpisani u Ženevi, (Švicarska) od 12. avgusta 1949. godine. Osnovu i temelj Međunarodnog humanitarnog prava čine propisane Ženevske konvencije koje predstavljaju skupni naziv za niz potpisanih i međunarodnih ugovora, a sve u cilju zaštite osoba u oružanim sukobima. Skup prava koji se često naziva i "haškim pravom " od posebnog je značaja za ublažavanje efekata oružanog sukoba jer propisuje i ograničava metode i sredstva koja se koriste u oružanom sukobu. Ženevske konvencije, čija je svrha da regulišu vođenje oružanih sukoba, temelje se na dva principa a to su načelo humanosti i vojne nužnosti, što znači da su dopuštena samo djela koja su neophodna da se porazi protivnička strana, dok su zabranjena djela kojima se izaziva nepotrebna patnja. Ženevske konvencije se uglavnom odnose na postupak prema neborbenom osoblju i ratnim zarobljenicima.⁷

Oružani sukob predstavlja opšti izraz koji označava obostranu upotrebu oružija između dvije države ili više država, kao i upotrebu organizovanog oružanog nasilja unutar jedne države od strane političkih strani, pobunjeničkih skupina. Oružani sukob ima karakter rata, ali ne mora značiti da je rat.

Ratni zarobljenici su pripadnici oružanih snaga, policije, dobrovoljačkih jedinica koje ulaze u sastav oružanih snaga, a koji su pali pod kontrolu neprijateljskih snaga i isti su lišeni slobode do okončanja oružanog sukoba. III Žen.kon. čl.12 "Ratni zarobljenici su vlast neprijateljske sile, ali ne u vlasti podjedinca ili vojnih jedinica koje su ih zarobili".

⁷ Međunarodna krivična praksa -Džon R.V.D. Džouns Stiven Pauls, str7. 3

Oružane snage su oružana sila neke zemlje, obučena i opremljena za rat i učestvovanje u oružanom sukobu. Sastoji se od svih njenih vojnih jedinica. Često se oružane snage koristi izraz vojska. Svrha vojske je djelovati u ratu i miru, u ratu čuvati integritet države koja se brani, u miru vojska često služi kao pomoć građanima u izvanrednim okolnostima, dopunski protokol I čl.43 stav 1 glasi: "Oružane snage, strane u sukobu se sastoje od svih organizovanih oružanih snaga, grupa i jedinica, stavljeni pod komandu koja je odgovorna toj strani za rukovođenje svojim potčinjenima." ⁸

Borac je svako lice koje je vojnik i koji je u sastavu oružanim snaga ili organizovane oružane skupine neke zemlje. Međunarodno humanitarno pravo je omogućilo boracu privilegiju, a to je da učestvuje u oružanom sukobu, te ukoliko poštuje pravila Međunarodnog humanitarnog prava ne podliježe krivičnoj odgovornosti i neće biti krivično gonjen zato što je učestvovao u oružanom sukobu, poslije završetka oružanog sukoba. Borac vrlo lahko može dobiti status "zaštićenog lica", iz razloga što u svakoj poduzetoj akciji može "pasti" u ruke neprijatelja u smislu ratnog zarobljenika, ranjenika. ⁹

Vojni objekat je objekat koji prema svojoj prirodi i namjeni koriste vojna lica, npr. vojne baze, te predstavljaju legitimanu vojnu metu koja daje vidljivu vojnu prednost.

Civil je svaka osoba koja ne učestvuje direktno i izravno u oružanom sukobu i borbenim djelovanjima. Tačan i precizan pojam civil nije definisan u Ženevskim konvencijama čak ni u IV Ženevskoj konvenciji koja se odnosi na zaštitu civilnih lica u ratu. Preciznije objašnjenje nalazimo u Dopunskom protokolu člana 50 koji u negativnom kontekstu objašnjava pojam civila a to da civil ne pripada nekoj od kategorija lica navedenih u III Ženevskoj konvenciji u članu 4 A 1,2,3 i 6, a to jeste u negativnom značenju da je civil svako lice koje nije pripadnik oružanih snaga, milicije, dobrovoljačkih odreda. U slučaju sumnje da li je osoba civil, osoba

⁸ Pravila Međunarodnog humanitarnog prava i druga pravila koja se odnose na oružane sukobe MKCK, str 7

⁹ Dopunski protokol I čl. 5

će se smatrati civilom, te ne smije biti meta napada do utvrđivanja tačnog statusa lica. Civilno stanovništvo obuhvaća sve osobe koji su civili.¹⁰

Civilni objekat su sve vrste stambenih objekata koje koriste civili, te po svojoj prirodi i namjeni ne posjeduju vojni karakter, ni u jednom momentu ne mogu biti predmet i cilj napada, dopunski protokol član 52. stav 2 glasi: "Napadi se moraju strogo ograničiti na vojne ciljeve. Što se tiče objekata, vojni su ciljevi ograničeni na one objekte koji po svojoj prirodi, po svome smještaju, po svojoj namjeni ili po svojoj upotrebi djelotvorno pridonose vojnoj akciji i čije potpuno ili djelimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija donosi u datim okolnostima očitu vojnu prednost".

Međunarodni komitet crvenog križa (MKCK) je humanitarna organizacija osnovana 1863. godine u Ženevi, Švicarska. Osnivač organizacije je Jean-Henry Dunant (Anriju Dinanu), švajcarski liječnik, trgovački agent i poduzetnik koji je odigrao veoma važnu ulogu u osnivanju navedene organizacije, 1859. godine bio je svjedok tragičnih dešavanja i posljedica bitke kod Solferina, u bitci su učestvovali vojnici Austrije, Italije, Francuske, te je svoja sjećanja na stravične događaje objavio u knjizi pod nazivom "Sjećanja na Solferino". Njegovom upornošću i radom nastao je Međunarodni odbor za pomoć ranjenicima, a koji je 1863. godine prerastao u Međunarodni komitet crvenog križa. Međunarodni komitet crvenog križa je prerastao u organizaciju koja pruža zaštitu međunarodnom humanitarnim pravu. Glavne uloge MKCK jeste u vrijeme oružanih sukoba pružanje zaštite i pomoći civilnom stanovništvu, ranjenim osobama, bolesnim licima i zaštiti njihovog dostojanstva, također jedna od uloga je da posjećuju ratne zarobljenike u oružanom sukobu, gdje MKCK predstavlja kontakt ratnih zarobljenicima sa vanjskim svijetom i sa njihovim porodicama. Rad MKCK je nepristrasan i neutralan sa svim stranama u sukobu te predstavlja organizaciju koja štiti ljudska prava u oružanim sukobima.¹¹

¹⁰ Međunarodno humanitarno pravo- dr. Zijad Hasić, Sarajevo, 2005, str37

¹¹ Međunarodno humanitarno pravo- dr. Zijad Hasić, Sarajevo, 2005, str 37,38

Teške povrede Ženevskih konvencija predstavljaju ozbiljne povrede Ženevskih konvencija te pripadaju kategoriju zločina koja posjeduje univerzalnu jurisdikciju svih država, tj. ukoliko jedna od država ne želi da procesuirá lice koje je učinio tešku povredu Ženevskih konvencija, dužna je da sprovede navedeno lice drugoj državi popisnicu Ženevskih konvencija, a koja će provesti krivični postupak protiv lica i izreći odgovarajuću kaznu.¹²

Teške povrede jesu djela počinjena prema i protiv lica, kojim je pružena posebna zaštita Ženevskih konvencija, a to su djela : "hotmično ubistvo, mučenje i nečovječno postupanje, podrazumijevajući tu i biološke opite, namjerno pruzrokovanje velikih patnji ili nanošenje ozbiljnih povreda tijelu, prisiljavanje ratnog zarobljenika da služi u oružanim snagama neprijateljske sile ili njegovo lišavanje prava da bude redovno i nepristrasno suđen prema odredbama Konvencije" III Ženevska Konvencija čl.130, također teške povrede Ženevskih konvencija definisane u I Žen. Kon. čl. 50, II Žen. Kon. čl. 51, IV Žen. Kon. čl. 147.

Zločin protiv čovječnosti predstavlja ozbiljan zločin koji ostavlja posljedice transnacionalnog karaktera i ne uokviruju ih, na bilo koji način, granice jedne ili nekoliko država, te zbog svoje okrutnosti i ozbiljnosti prevazilazi najudaljenije granice humanosti koje postavlja moderna civilizacija. Prvi put se javlja 1915. godine kada je došlo do masovnog ubijanja Jermena (Armena) u Otomanskom carstvu. Radi se o zločinima na naručito svirep način koji predstavljaju ozbiljne povrede ljudskog dostojanstva, ponižavanja, degradiranja učinjena od strane pojedinca ili grupe ljudi.¹³

Genocid riječ "genocid " ima porijeklo od grčke riječi " genos" (rod, pleme) i latinskog sufiksa "occidere"(ubiti), kao najteži zločin protiv čovječnosti i najteži oblik kršenja ljudskih prava koji se može izvršiti u vrijeme rata i mira. Navedeni pojam se koristio kao komparacija za masakre koji su se dogodili na različitim lokacijama svijeta, a sve u cilju privlačenja pažnje javnosti na sjećanje na period Drugog svjetskog rata, koncentracione logore i žrtve, te

¹² Seizović, Zarije, Međunarodno humanitarno pravo, Dobra knjiga, Sarajevo 2016

¹³ Seizović, Zarije, Međunarodno humanitarno pravo, Dobra knjiga, Sarajevo 2016, str.165,166

je na taj način riječ "genocid" postao konačni verbalni termin u upotrebi, koji je korišten da opiše svaki grozomorni, neljudski akt počinjen od strane neprijatelja.¹⁴

"Savremena definicija dolazi od dvije temeljne odrednice genocida, a to su: Krivično djelo (zločin) i namjera uništenja određene zaštićene grupe (genocidna namjera), genocid je zločin različit od svih drugih međunarodnih zločina i implicira namjeru kompletne ili djelimične ekstreminacije odabrane grupe te je zato najteži i najveći zločin. Genocid predstavlja svaki akt počinjen u namjeri da se uništi, u cjelini ili djelimično nacionalna, etnička, rasna ili religijska grupa".¹⁵

Optuženi je osoba protiv koje je jednu ili više tačaka u optužnici potvrdio nadležni sud.

Osuđeni je osoba za koju je pravomoćnom odlukom nadležnog suda utvrđeno da je krivično odgovorna za određeno krivično djelo.

1.4. Ciljevi istraživanja

Ciljevi istraživanja prije svega predstavljaju smisao u odabranom istraživanju, bez zadanog cilja ne možemo ostvariti kvalitetno istraživanje, kao ni rješenje zadanog istraživanja. Ciljevi istraživanja jesu podizanje svijesti o važnosti poštivanja pravila ratovanja, a posebno kad su u pitanju ratni zarobljenici, ali i istraživanja i dolaska do društveno korisnih informacija vezanih za količinu i broj prekršenih odredaba Međunarodnog humanitarnog prava prema ratnim zarobljenicima u toku oružanih sukoba, te rad na najefikasnijem rješenju primjene odredaba

Međunarodnog humanitarnog prava općenito zbog budućih oružanih sukoba koji su sa sigurnošću u svijetu neizbježni, a sve u cilju izvlačenja pouka izvučenih iz mnogih primjera koji su se desili u oružanim sukobima u prošlosti. "Istraživanje je složena namjerna, organizovana ciljana i svrsishodna djelatnost usmjerena na sticanje istinskog saznanja o bilo

¹⁴ Seizović, Zarije, Međunarodno humanitarno pravo, Dobra knjiga, Sarajevo 2016, str.147

¹⁵ Seizović, Zarije, Međunarodno humanitarno pravo, Dobra knjiga, Sarajevo 2016, str.150,151

kojem predmetu- o situaciji, stanju, ponašanju, radnji i činu, o realnosti: prošloj, sadašnjoj i budućoj."¹⁶

Razlikujemo dvije vrste istraživanja, a to su naučna istraživanja koja predstavljaju sticanje naučnog saznanja određenog obima kao i drugu vrstu istraživanja a to su društveni ciljevi koji su usmjereni na dobrobit ljudi.¹⁷

1.5. Društveni cilj

Društveni cilj jeste sticanje stručnih saznanja o izabranoj temi istraživanja kao i ukazivanje na propuste i rad na najefikasnijem provođenju Međunarodnog humanitarnog prava i propisanih Ženevskih konvencija, međunarodnih ugovora. Za društveni cilj je bitno iskazati vrijednosti, otkriti interese i ciljeve Ženevske konvencije kako bi se moglo na pravi način pomoći ratnim zarobljenicima. Potrebno je istražiti prijašnje situacije, upoznati se sa preživjelim ratnim zarobljenicima, sprovesti analize i statistike kako bi mogli popraviti propuste i zaštititi ratne zarobljenike, najbolje vidimo iz primjera Drugog Svjetskog rata prije potpisivanja i provedbe Ženevskih konvencija zarobljeno je šest miliona vojnika Crvene Armije Sovjetskog saveza, od navedenog broja više od tri miliona ratnih zarobljenika je umrlo u njemačkom zarobljeništvu zbog loših uslova, izgladnjavanja, a prema mnogim zarobljenicima su nehumano i nečovječno postupali. Vojnici su u toku zarobljeništvu bili podjeljeni na osnovu rase, nacionalnosti, vjere, pa su neki od njih tretirani u skladu sa Ženevskom konvencijom, dok je drugima bilo zabranjeno gotovo sve. Da bi se ovi propusti mogli ispraviti potrebno je podići svijest društva o značaju zaštite ratnih zarobljenika jer njihov položaj nije problem pojedinca već čitavog društva jedne države kao i čitavog svijeta.

¹⁶ Termiz Dzevad Metodologija društvenih nauka, drugo dopunjeno i prošireno znanje, NIK Grafit Lukavac, 2009 godina, str. 40.

¹⁷ Ibidem, str. 220.

1.6. Sistem hipoteza

1.6.1 Generalna hipoteza

Ratni zarobljenici predstavljaju skupine boraca i civilnih lica koji su pod kontrolom neprijateljske sile tj. lica koja su određenom trenutku, lišena slobode. Međunarodnim pravom i nacionalnim pravom država, prava mogu biti poštovana, međutim ukoliko se ne ulože posebni napor u kontrolisanje i ispitivanje zakonitog postupanja država i odgovornog osoblja prema ratnim zarobljenicima, dolazi do kršenja Ženevskih konvencija zbog mogućeg prisustva mržnje i netrpeljivosti prema ratnim zarobljenicima nastale kao rezultat oružanog sukoba.

1.6.2 Posebne pojedinačne hipoteze

a) Da bi se podigla svijest učesnika u oružanim sukobima potrebno je konstantno vršiti kontrolu nad istim i te putem rada Međunarodnog krivičnog suda promovirati odgovornost i izricanje oštrih kazni za učinjena protupravna djela, koja će čekati svakog pojedinca nakon oružanog sukoba, bez obzira koja je država ili pojedinac odgovoran za učinjena protupravna djela.

b) Stavovi mržnje i interesi koji dolaze od strane autoriteta poput predsjednika država, komandne strukture oružanih snaga (pretežno države koja je inicijator oružanog napada na drugu državu), pružaju podršku i podstiču vojno osoblje na ostvarivanje njihovih interesa i ciljeva svim sredstvima i načinima koji idu na štetu druge strane u sukobu.

c) Značajna razlika između ratnih zarobljenika i drugih lica lišenih slobode u toku oružanog sukoba, jeste ta da ratni zarobljenici uživaju prava koja su definisana u III Ženevskoj konvenciji, dok su civilna lica su zaštićena u IV Ženevskom konvencijom.

d) Ratni zarobljenici moraju biti upoznati i upućeni o svojim pravima, kao i vojno osoblje koje ima kontrolu nad istim mora biti upoznato o načinu postpanja sa ratnim zarobljenicima, a koja su propisana u Ženevske konvencijama.

e) Veliku ulogu po pitanju mentalnog zdravlja ratnih zarobljenika najprije ima kontakt i podrška porodice i matične države ratnog zarobljenika, ukoliko se uskraćuju navedena prava

moгу ostaviti razne psihičke posljedice na ratnog zarobljenika i na njegovu porodicu, navedeno pravo se ostvaruje kroz član 71. Ženevske konvencije.

f) Potrebe ranjenih i bolesnih lica lišenih slobode moraju biti razlikovane od potreba fizički zdravih lica lišenih slobode.

g) Politika i politički lideri stvaraju mržnju sa svojim retorikama i političkim ideologijama koji se manifestuju i imaju svoje ogledalo i odraz u oružanim sukobima.

1.6.3 Indikatori

Prethodne hipoteze determinišu indikatori, "Indikatori su neposredovano ili posredovano pokazatelji stavova hipoteze"¹⁸

Navedeno istraživanje će se biti sprovedeno na osnovu knjiga, naučnih radova, evidencija kao i događaji koji se odnose na temu ratnih zarobljenika u oružanim sukobima.

1.7. Metode istraživanja

"Metod nauke je konstitutivni dio nauke, kojim se obezbjeđuje relativno istinito saznanje o predmetu nauke."¹⁹ Istraživanje je određeno kao teorijsko te će biti zasnovano na korištenju analitičko-deduktivne metode, te korištenju opštenaučnih metoda za sticanje osnovnih saznanja od kojih će biti korištene metoda: analize, klasifikacije, dedukcije, sinteze,

¹⁸ Termiz Dzevad Metodologija društvenih nauka, drugo dopunjeno i prošireno znanje, NIK Grafit Lukavac,2009 godina, str.24.

¹⁹ Termiz Dzevad Metodologija društvenih nauka, drugo dopunjeno i prošireno znanje, NIK Grafit Lukavac,2009 godina, str. 234

konkretizacije, generalizacije i indukcije u cilju sticanja saznanja, također kao izvori informacija bit će korišteni knjige, pismeni i usmeni iskazi, dostupni web i medijski sadržaji, dostupne i relevantne konvencije i međunarodni ugovori.

1.8. Vremenski plan istraživanja

Vremenski plan istraživanja odnosi se na period poslije potpisivanja i stupanja na snagu Ženevskih konvencija pa sve do danas i trenutnih oružanih sukoba, također spomenuti su događaji koji su se desili prije potpisivanja Ženevskih konvencija tj. navedeni kao primjer, a sve u cilju boljeg shvatanja navedenog istraživanja.

II DIO: TEORIJSKO- HISTORIJSKI: OSVRT NA MEĐUNARODNO HUMANITARNO PRAVO I POLOŽAJ RATNIH ZAROBLJENIKA

2.1. Norme međunarodnog humanitarnog prava koje štite ratne zarobljenike

Vojna doktrina predstavlja važan materijalni izvor prava i izvor pravila vojne struke, a da u formalnopravnom smislu ima višeznačnu prirodu. Prvo, u međunarodnom humanitarnom pravu vojna doktrina smatra se dokazom prakse države, koji se u praksi Međunarodnog suda pravde koristi kao dokaz o odgovornosti država. Norme međunarodnog humanitarnog prava obavezuju države da uključe proučavanje humanitarnog prava u svoje programe vojne obuke i da upoznaju druge države sa svojim propisima kojim se obezbjeđuje njihova primjena. U tom smislu, vojni priručnici koji propisuju pravila upotrebe vojne sile postaju izvor saznanja o ratnoj praksi, koja je relevantna za utvrđivanje odgovornosti država za kršenje međunarodnog humanitarnog prava i za utvrđivanje individualne krivične odgovornosti za ratne zločine. U pojedinim slučajevima, naročito kada se radi o zapadnim publikacijama, vojna doktrina se smatra formalnim izvorom humanitarnog prava u vidu mišljenja istaknutih pravnika, načela koje priznaju civilizovani narodi, pa čak i međunarodnog običaja. Pored toga, vojna doktrina postaje krivičnopravno relevantna putem blanketnih odredbi kojim se opisuju domaća i međunarodna krivična djela. Imajući u vidu veliki značaj pravila vojne doktrine za ocjenu legalnosti upotrebe vojne sile, u ovom radu se predlažu određene institucionalne mjere kojim bi se vojnoj doktrini poklonilo više dužne pažnje.

2.2. Oružani sukob kao predmet međunarodnog prava

Pravno-političke kontemplacije o ratu klasika pravne, filozofske i političke misli, poput sv. Avgustina, sv. Tome Akvinskog, Grocijusa i Makijavelija, su i danas aktuelne teme literature međunarodnih odnosa, prava i etike. Rat je bio i ostao provorazredna tema međunarodnih odnosa, a razmatranja o pravilima ratovanja se nalaze u samim temeljima savremene političke filozofije i prava. Tako, ratna iskustva drevnog kineskog stratega Sun Cua i antičkih klasika Tukidida i Cicerona danas čine važnu literaturu za obrazovanje budućih lidera i vrhunskih menadžera.

U modernom dobu, pravila ratovanja sve više podliježu ograničenjima koji proizlaze iz zahtjeva humanosti. Međunarodno humanitarno pravo sve više sužava diskreciju država u izboru sredstva i metoda ratovanja, a međunarodno i domaće krivično pravo širi svoj univerzalni domašaj na sankcionisanje najtežih oblika nehumanog ratovanja. Imajući u vidu zapriječene sankcije, kako prema državi tako i prema vojnicima koji u ratu primjenjuju fizičku silu u njeno ime, interes je svake države da se učenje o ratu – vojna doktrina – uskladi sa univerzalnim humanim vrijednostima. Iz toga proizlazi i zahtjev da se budući učesnici oružanog sukoba edukuju ne samo za efikasnu, nego i humanu upotrebu vojne sile za ostvarenje državnih ciljeva.

Ovaj rad pravnodogmatski istražuje pravnu prirodu vojne doktrine, u pokušaju da se odgovori na pitanje u kojoj se mjeri vojna doktrina može smatrati izvorom humanitarnog i krivičnog prava. U prvom dijelu rada se objašnjava teorijski pojam i razvoj, a u u drugom njena pravna priroda. U trećem dijelu se ona pravnosistemske povezuje sa savremenim izvorima *ius in bello* i međunarodnom jurisprudencijom. U četvrtom dijelu rada se vojna doktrina tumači pravilima krivičnogprave dogmatike, a u zaključku se daje odgovor na postavljeno pitanje.

2.3. Pojam i razvoj vojne doktrine

Vojne doktrine su kritične komponente politike državne bezbjednosti ili velike strategije, kojim se u anarhičnim međunarodnim odnosima biraju najpogodnija vojna sredstva da bi se postigli politički ciljevi. Propisivanje ovlašćenja i odgovornosti oružanih snaga je nužan uslov civilne kontrole nad oružanim snagama²⁰ i vladavine prava. ²¹U paket pravila koja regulišu upotrebu oružanih snaga spadaju, pored ustavnih ²² i zakonskih normi, vojnodoktrinarni propisi koji sadrže naučno zasnovana pravila ratne vještine pretočena u uputstva za buduću upotrebu vojne sile u ratu. Te propise donose odbrambene institucije u svrhu edukacije i

²⁰ Tako npr. u članu 7 Zakona o odbrani BiH, Službeni glasnik BiH, br. 88/05, propisano je da „BiH obezbjeđuje transparentnu, demokratsku i civilnu kontrolu nad Oružanim snagama.”

²¹ I. Li, H. Born. Priručnik o ljudskim pravima i osnovnim slobodama pripadnika oružanih snaga i zaposlenika u oružanim snagama, OEBS-ODIHR, Varšava 2008, 48

²² Treba napomenuti da relevantne odredbe Ustava BiH nisu u skladu sa zakonima kojima su ustanovljene jedinstvene Oružane snage BiH. U članu V.5 (rubrum Stalni komitet) određuje se nadležnost svakog člana Predsjedništva BiH kao civilnog komandanta i zabrana upotrebe oružanih snaga jednog entiteta protiv drugog, te koordinacija između oružanih snaga u BiH.

praktične primjene u nužnostima upotrebe vojne sile, u kojima je potčinjavanje neprijatelja fizičkom silom imperativ.²³

Doktrine koje države sprovode determinišu intenzitet trke u naoružanju i vjerovatnoću ratova, pa time utiču kako na kvalitet međunarodnog političkog života tako i na bezbjednost država koje ih sporovode.²⁴

Njihova praktična upotrebljivost *stricto sensu* je uvijek upitna u konkretnim okolnostima vojnog sukobljavanja, iz sljedećih razloga. Lekcije naučene u prošlosti imaju ograničen domašaj, jer je globalna kompeticija u razvoju modernih sredstava i načina ratovanja upravo usmjerena na eksploataciju faktora iznenađenja, koje se u klasičnom ratovodstvu smatra važnim faktorom pobjede.²⁵ Iako je inovacija važan aspekt vojnodoktrinarnog razvoja,²⁶ mogućnost predvidljivosti, koje se u miru postiže zakonima, prestaje u ratu zbog suspenzije nekih važnih zakona.²⁷ Zato nije uputno da se vojnodoktrinarna pravila shvate kao dogme. Umjesto toga, jedna doza fleksibilnosti u njihovoj primjeni ostavlja široku diskreciju vojnim komandantima za kreativnu²⁸ upotrebu vojne sile radi maksimizacije njenih efekata. S druge strane, opasnost od „samovoljne ocjene vojnih zapovjednika” umanjena je De Martensovom klauzulom koja nalaže zaraćenim stranama da prihvate da „stanovništvo i učesnici u ratu ostaju pod zaštitom i vlašću principa međunarodnog prava onakvim onakvim kako oni proizlaze iz običaja utvrđenih među civilizovanim narodima, iz zakona čovječnosti i zahtjeva javne svijesti.”²⁹

I službene definicije vojne doktrine uvažavaju potrebu da se njihova primjena ograniči kreativnošću lanca komandovanja. Jedna od široko prihvaćenih je određuje kao skup „osnovnih načela kojima se rukovode vojne snage u podršci ciljevima. Ona je autoritativna, ali zahtjeva procjenu prilikom primjene.”³⁰

²³ Više o cilju upotrebe vojne sile u: K. Klauzevic, *O ratu*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1951, 56–66.

²⁴ B. R. Pouzn, *Izvori vojne doktrine*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1992, 13–28.

²⁵ K. Klauzevic, 160–164.

²⁶ B. R. Pouzn, 28–32.

²⁷ J. Babić, *Ogledi o odbrani*, Službeni glasnik, Beograd 2018, glava IX.

²⁸ F. Garetto, *Failing to Succeed-A Different Approach*, <https://wavellroom.com/2019/07/18/failing-to-succeed-a-different-approach-failure/>.

²⁹ Stavovi 7 i 8 preambule Konvencije (IV) o zakonima i običajima rata na kopnu, Hag, 18. oktobar 1907. godine.

³⁰ AAP -6 (V) NATO Glossary of Terms and Definitions.

U literaturi međunarodnog humanitarnog prava se kao prvi vojnodoktrinarni izvor savremenih pravila zakonitog i moralnog ratovanja navode Uputstva rukovodstvu armija Sjedinjenih Američkih Država (SAD) na terenu iz 1863. godine, koje su poslije revizije odbora oficira odobrene predsjedničkom naredbom (Lieber Code of April 24, 1863, General Order No. 100).³¹ Ova uputstva su autorsko djelo pravnika, filozofa i veterana iz pruskog rata Franca Libera, koji je tražio načine minimiziranja domašaja nasilja u tadašnjem građanskom ratu u SAD. Ova uputstva su odavno primijenjena u običajnom i ugovornom međunarodnom humanitarnom pravu.

Prevođenje ličnih viđenja istaknutih pravnika u svijet humanitarnog prava je opšte mjesto u zapadnoj literaturi. Tako je priručnik britanskih vojnih snaga u Prvom svjetskom ratu viđen kao izvor humanitarnog prava i prije nego što su utvrđeni principi humanog ratovanja.³² Takođe se navodi da Priručnik o ratnom pravu na kopnu (Oksford, 9. septembra 1880), koji je autorsko djelo švajcarskog pravika Gustava Mojnijea i koji je jednoglasno usvojen od strane Instituta za međunarodno pravo, predstavlja osnovu Haškog konvencijskog ratnog prava.³³

Uopšteno govoreći, nagli razvoj novih sredstava i metoda ratovanja u XX vijeku je praćen širenjem i sistematizacijom vojnih doktrina država, u skladu sa njihovim vojnopoličkim, ekonomskim i drugim interesima. Zapadne države nastavljaju da prednjače u vojnodoktrinarnoj djelatnosti, kako po obimu, tako i po globalnom uticaju. Njihova rješenja se i dalje smatraju uzornim, što zbog civilizacijskog prestiža koje uživaju, što zbog poštovanja vladavine prava. Pri tome, ipak ne treba zanemariti ni činjenicu da se radi o postavljanju pravila koja su u funkciji partikularnih interesa tih država i koja zato često nisu prikladna za zemlje u razvoju, koje jačanjem diskursa kulturnog relativizma sve više problematizuju zapadno liderstvo.

³¹ F. Lieber, *Instructions for the Government of Armies in the Field*, D. Van Nostrand, New York 1863. Autor je formulisao pravila humanijeg ratovanja vođen koliko državnim interesom da ovaj rat ne izazove nesavladive društvene podjele, toliko i ličnim razlozima: njegova tri sina su ratovala na suprotstavljenim stranama, od kojih je jedan poginuo, a drugi teško ranjen.

³² C. G. Weeremantry, *Universalising International Law*, Mertinus Nijhoff Publishing, Leiden–Boston 2004, 486 Govorite engleski jezik!? Dovoljno da koristite literature?

³³ A. Carcano, „On the relationship between international humanitarian law and human rights law in times of belligerent occupation: not yet a coherent framework, *Covergence and Conflicts of Human Rights and International Humanitarian Law in Military Operations* (Erika de Wet, Jann Klefner eds.), Pretoria University Law Press, 2014, 151–152.

Kako se radi o državama manje-više visokog stepena razvijenosti i geografske i političke bliskosti, njihova regionalna saradnja je usmjerena na internacionalizaciju vojne doktrine. Međusobno vojnodoktrinarno usklađivanje je svakako korisno za efikasnu upotrebu međunarodnih snaga u ostvarivanju zajedničkih ciljeva. Pravni aspekt toga usklađivanja se može shvatiti na dva načina. S jedne strane, regionalna međunarodna harmonizacija ekonomski, politički i vojno razvijenih država rezultira uzornim formulacijama pravila o humanijim sredstavima i načinima ratovanja. S druge strane, ne mogu se zanemariti prigovori da se radi o pokušajima da se učvrsti dominacija zapadnih država u razvoju i tumačenju humanitarnog prava na način koji koristi njihovim partikularnim državnim i regionalnim interesima.

Harmonizacijom vojne doktrine na međunarodnom nivou se bave prvenstveno međunarodne organizacije. Tako, Sjevernoatlantski savez (NATO) donosi savezničke publikacije (Allied Joint Publications) koje predstavljaju krovne vojnodoktrinarnе akte za sve države članice ove organizacije.³⁴ Njime se obezbjeđuje interoperabilnost i koordinisano djelovanje vojski država članica na cjelokupnoj teritoriji Saveza. Samim time ove se publikacije mogu smatrati opšteprihvaćenom regionalnom praksom, koja se smatra uzornom, pa čak i obavezujućom za BiH kao članicu Programa Partnerstvo za mir.

Druga vrsta doktrinarnih publikacija koje nastaju u okviru ovog saveza nastaje u Centrima izvrsnosti ove organizacije (Centres of Excellence), čija je svrha da edukuju, razvijaju doktrinu, identifikuju naučene lekcije, unapređuju interoperabilnost i sposobnosti i empirijski ocjenjuju doktrinarnе koncepte.³⁵ Dok je prva vrsta publikacija više pravno obavezujuća, ova druga je bliža prirodi naučnog djela ili udžbenika. Tako je npr. NATO Kooperativni centar izvrsnosti kibernetičke odbrane (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence) iz Talina sazvaо reprezentativnu grupu eminentnih pravnih eksperata da bi formulisao „najsveobuhvatniji vodič za političke savjetnike i pravne eksperte o tome kak o se međunarodno pravo primjenjuje na kibernetičke operacije, kako u miru, tako u ratu. Objavljena publikacija, pod nazivom Priručnik o međunarodnom pravu primjenjivom na kibernetičke operacije, sistematizuje i tumači postojeće međunarodno pravo primjenjivo na komunikaciju putem interneta. Iako je priručnik priređen u organizaciji jednog regionalnog vojnog saveza, priređivači navode da su oni radili nezavisno i iznijeli stavove u ličnom

³⁴ <https://www.nato.int/cps/en/natolive/79511.htm>.

³⁵ <https://www.act.nato.int/centres-of-excellence>.

kapacitetu, te da se ne radi se o službenom dokumentu jer ne oslikava stavove ni organizacija ni država koje su učestvovala u radu.³⁶

Pored međudržavnih organizacija, i međunarodne nevladine organizacije formulišu vojnodoktrinarna pravila, pretendujući da izraze univerzalna stanovišta kakvo humanitarno pravo jeste ili bi trebalo da bude. Jedan od važnih izdavača je Međunarodni institut za humanitarno pravo iz San Rema.³⁷ Tako je npr. Priručnik o međunarodnom pravu primjenjivom na oružane sukobe na moru (San Remo, 12. juna 1994. godine),³⁸ koje je pripremila grupa međunarodnih pravnika i pomorskih stručnjaka o organizaciji ovog instituta, od strane MKCK uvršten među punopravne izvore ratnog pomorskog prava, u namjeri preformulisanja i progresivnog razvoja primjenjivog međunarodnog prava.³⁹ U literaturi se ovako ambiciozna namjera ipak svodi na razumnija tumačenja: „Iako Priručnik, kao takav, nije pravno obavezujući instrument, on daje jasnu sliku o stanju postojećeg prava i praksi pomorskih ratova.“⁴⁰ Druge publikacije ovog instituta sa sličnim pretenzijama su Priručnik o pravilima angažovanja i Priručnik o nemeđunarodnom oružanom sukobu.⁴¹

I vodeći univerziteti, iako nisu snabdjeveni formalnim autoritetom, bave se ovom djelatnošću. Tako su npr. u okviru Programa za humanitranu politiku i istraživanje sukoba Univerziteta

³⁶ M. N. Schmitt (ed.), *Talinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*, Cambridge University Press, Cambridge 2017, 2. Ova su viđenja formulisana u 154 pravila i pokrivaju sva relevantna područja ratnog i mirnodopskog međunarodnog prava. Navedeni dokument svakako ima dalekosežan značaj i domašaj, jer postavlja temelje međunarodnopravnom regulisanju ovog novog načina komunikacije. U tom smislu, ovdje se ne radi o pukom propisivanju uputstva vojskama, nego o pravnoj literaturi izuzetne širine. Pravna argumentacija zaista eminentnih eksperata zaslužuje da bude smatrana autoritativnom, ali ipak nije izraz univerzalno prihvaćenog pristupa međunarodne zajednice prema korišćenju i zloupotrebama interneta.

³⁷ <http://iihl.org/the-institute/>. Kako se navodi, Institut je neprofitna, humanitarna nevladina organizacija sa svrhom da promovise međunarodno humanitarno pravo, a koja saraduje sa Međunarodnim komitetom crvenog krsta (MKCK), Ujedinjenim nacijama, Međunarodnom organizacijom za migracije, Evropskom unijom, NATO, itd.

³⁸ L. Doswald-Beck (ed.). *San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea*, Cambridge University Press, 1995.

³⁹ „Svrha priručnika jeste da se izvrši savremeno preformulisanje međunarodnog prava primjenjivog na oružane sukobe na moru. Priručnik sadrži nekoliko odredaba koji se mogu smatrati progresivnim razvojem međunarodnog prava, ali se za većinu njegovih odredaba smatra da su formulacije prava koje je već primjenjivo (vidi Pravila međunarodnog humanitarnog prava i druga pravila koja se odnose na oružane sukobe, MKCK, Ženeva 2005, 119–156).

⁴⁰ M. Sasoli, A. Buvije, *Kako pravo štiti u ratu, savremena praksa međunarodnog humanitarnog prava*, MKCK, Ženeva 1999, 141.

⁴¹ <http://iihl.org/research-and-publications/>.

Harvard eminentni pravni eksperti napisali Priručnik o međunarodnom pravu primjenjivom na vazdušni rat i rat projektilima.⁴²

Ipak su najvažniji izvori vojne doktrine državni. Svaka država, u skladu sa svojim vojnopolitičkim i strateškim položajem, aspiracijama i tradicijama uređuje pravila upotrebe svojih vojski. U domaćem pravu je ova oblast uređena podzakonskim aktom Ministarstva odbrane (MO BiH), na osnovu ovlašćenja iz člana 13 stav (1) tač. o), p i z) Zakona o odbrani.

⁴³Radi se o Pravilniku o razvoju i upravljanju doktrinarnim publikacijama u Ministarstvu odbrane i Oružanim snagama BiH. ²⁵ U ovom podzakonskom aktu je u čl. 6 i 7 uređen sistem vojne doktrine propisivanjem tri nivoa dokumenata: strateškog, operativnog i taktičkog i određen njen sadržaj u vidu osnovnih načela, termina i simbola, taktika, tehnika i procedura. U članu 3 se ovi propisi definišu kao udžbenici.⁴⁴

2.4. Pravna priroda vojne doktrine i položaja ratnih zarobljenika

Produbljen uvid u strukturu i funkcije vojne doktrine ukazuje na sljedeće karakteristike. Najjači argument koji potvrđuje pravnu obaveznost vojnodoktrinarnih publikacija je procedura njihovog donošenja, koja u mnogome podsjeća na zakonodavnu. Naime, radi se o propisima koji prolaze kroz rigorozne provjere nadležnih vojnih institucija prije nego što ih donese nadležni organ. S druge strane, ovi dokumenti ne zadovoljavaju ostale formalnopravne zahtjeve da bi smatrali pravnim aktima, jer se ipak radi o autorskim djelima koja ne sadrže pravne norme, nego samo jedno zvanično viđenje načina upotrebe sile, ostavljajući adresatima preširoku diskreciju u pogledu odlučivanja o njenoj primjeni.⁴⁵ Izneseni pregled značenja i savremenog razvoja vojne doktrine ukazuje na postojanje različitih nivoa pravne obaveznosti literature koja upućuje vojske kako da ostvare političke

⁴² C. Bruderlein, HCCPR Manual to International Law Applicable to Air and Missile Warfare, Cambridge University Press, 2013, <http://ihlresearch.org/amw/Commentary%20on%20the%20HPCR%20Manual.pdf>.

⁴³ Službeni glasnik BiH, br. 88/05. Tako je u tački z) pomenog stava i člana određena nadležnost MO BiH za „izradu i odobravanje politika i propisa koji se tiču organizacije, administracije, personala, obuke, opremanja i upotrebe Oružanih snaga.” ²⁵ MO BiH, broj 10-02-3-3561-7/13 od 25. decembra 2014. godine.

⁴⁴ „Doktrinarnim publikacijama smatraju se sva pisana djela koja su po sadržaju namijenjena osposobljavanju pripadnika OS BiH i drugih subjekata odbrane BiH o fundamentalnim načelima po kojima vojne snage ili njihovi elementi izvode svoje aktivnosti u cilju podrške državnim ciljevima.”

⁴⁵ Zato svaki vojni priručnik na samom početku jasno razgraničava pitanja pravne obaveznosti i vojne svrsishodnosti. Tako se npr. u vojnodoktrinarnoj publikaciji

ciljeve fizičkom prinudom na najefikasnije i najhumanije načine. Ovo je sasvim razumljivo kada se ima u vidu da se navedena pravila determinišu u trouglu uvijek promjenjivih odnosa politike, prava i ratne vještine.

Međutim, iz navedenog teksta se mogu izdvojiti zajednička formalna obilježja ovih propisa. Prvo, radi se o autorskim djelima, u kojima vojni eksperti i akademsko osoblje daju svoja viđenja o različitim aspektima upotrebe vojne sile u skladu sa pravilima ratne vještine i etike, te normama međunarodnog i domaćeg prava. Drugo, navedena viđenja se formalno osnažuju i prevode u svijet prava odobravanjem i publikovanjem od strane najviših vojnih i državnih institucija, kao i nadležnih međunarodnih organizacija. Treće, vojna doktrina formuliše uputstva od kojih su komandanti ovlašćeni da odstupe u skladu sa sopstvenim procjenama svrsishodnosti i zakonitosti upotrebe sile. Četvrto, navedena uputstva nisu formulisana kao pozitivnopravne norme, jer ne sadrže direktnu prijetnju sankcijom.⁴⁶ To ne znači da sankcija za kršenje tih pravila nema, nego da vojno disciplinsko pravo i krivično pravo upotrebom širokih pojmova i blanketnih normi sankcionišu one postupke ratnika koji predstavljaju najveću opasnost za društvo za čije se interese bore, kao i za učinkovitost vojne mašinerije čiji su dio i za zahtjeve humanosti koji se pred njih postavljaju.

Nastala u trouglu međusobno isprepletnih i često sukobljenih zahtjeva politike za ostvarenjem ratnog cilja, prava, ratne vještine za efikasnošću upotrebe fizičke sile i pravnih i etičkih zahtjeva humanosti - vojna doktrina treba da formuliše koherentna, jasna univerzalno primjenjiva uputstva vojnicima kako da ostvare ratni cilj, uz minimalne rizike i štete, kako za sebe, tako i civilno društvo. Imajući u vidu da se u surovim ratnim neizvjesnostima ovi zahtjevi teško mogu harmonizovati, jedino valjano rješenje je ostavljanje širokog diskrecionog prostora vojnom komandovanju.⁴⁷

Drugo značajno svojstvo vojne doktrine je njen tehnički karakter. Imajući u vidu njihovu namjenu jednoj profesiji, odnosno specifičnoj javnoj službi i njihov pretežno tehnički, pa čak

⁴⁶ O sankciji kao uslovu prinudne izvršivosti norme vidi u H. Kelzen, *Opšta teorija prava i države*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2010, 127–129 i N. Visković, *Pojam prava*, Logos, Split 1981, 84–90.

⁴⁷ SAD, specijaliziranoj za ratno pravo, navodi: „Svrha ovog priručnika je da obezbijedi informacije o ratnom pravu osoblju... odgovornom za primjenu ratnog prava i izvršenje vojnih operacije... Iz ovog priručnika ne mogu i ne proizlaze bilo kakva pravno izvršiva materijalna ili procesna subjektivna prava ili koristi SAD, njenih departmana, ili drugih entiteta, njenih službenika i zaposlenika ili bilo kojih drugih lica... Ovaj priručnik nije zamjena za pažljivo praktikovanje prava“ (US General Counsel of the Department of Defense, *Law of War Manual*, DoD, Washington DC, 2016, 1).

i naučni karakter, nema sumnje da se radi o tehničkim pravilima struke.⁴⁸ Ta pravila struke, u većoj ili manjoj mjeri osnažena pravnim autoritetom, ne mogu biti univerzalna, ali treba da budu ograničena i usklađena sa normama međunarodnog humanitarnog prava. Zato je njihova funkcija višestruka. S jedne strane, ona oslikavaju postojeće stanje međunarodnog humanitarnog prava, a s druge strane ga i definišu, o čemu će u daljem tekstu biti više govora u smislu pojma „narodna” protivpravna djela.⁴⁹

Treće, radi se i o ključnim materijalnim dokazima i izvorima prava o odgovornosti država za kršenje humanitarnog prava od strane njenih vojnika, pozivanjem na Pravila o odgovornosti država.⁵⁰

Doktrinarna pravila su relevantna i kao dokazi i izvori prava o odgovornosti vojnika kada upotrebljavaju silu u ime i za račun države, u skladu sa pravilima međunarodnog i domaćeg krivičnog prava. Kao dokaz prakse pojedinih država, vojne doktrine konkretizuju pravila humanitarnog prava u skladu sa državnim interesima, obučavaju vojnike u upotrebi sile i time im pružaju pravnu sigurnost kada to čine na tako propisan način.

Na kraju, vojna doktrina je prvenstveno dokaz ratne prakse pojedinih država. Imajući u vidu njen veliki uticaj na formulisanje konvencijskog prava i međunarodnih običaja, ona spada u najvažnije materijalne izvore međunarodnog humanitarnog prava, jer su to onda „društveni fakti koji izražavaju suštinu važećih pravnih pravila i upućuju na razloge njihovog važenja.”⁵¹ Pored toga, vojni priručnici mogu da budu pravno relevantni kao formalni izvori humanitarnog prava, bilo kao sredstvo popunjavanja pravnih praznina, bilo kao konkretizacija i tumačenje humanitarnih normi.

⁴⁸ Drugim riječima, prilagođavanje neizvjesnostima koje kreira neprijatelj koji podjednako želi da pobijedi, implicira da igranje po pravilima nije uputno jer je predvidljivo. Zato primjena doktrinarnih pravila mora da bude fleksibilna, a stepen njihove pravne obaveznosti uvijek diktiran konkretnim okolnostima. Uostalom, dovoljno je istorijskih primjera koji potvrđuju da je ratna pobjeda uvijek bila dovoljan razlog za pravno i etičko opravdanje postupaka pobjednika.

⁴⁹ UN General Assembly (A/RES/56/10) 12. decembar 2001. godine.

⁵⁰ Poseban je teorijski problem status tzv. tehničkih pravila... To su iskazi koji kažu kako treba postupati u odnosima s ljudima i stvarima kako bi se postigao određen povoljan učinak, odnosno izbjegao nepovoljan učinak kauzalnih i funkcionalnih zakonitosti koji su već utvrđeni nekim indikativnim (najčešće znanstvenim) iskazima.” (N. Visković, 176).

⁵¹ Ž. Rašević, J. Vlajnić, Međunarodno javno pravo, Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd 2020, 38.

2.5. Ratni zarobljenici: vojna doktrina kao izvor međunarodnog humanitarnog prava

U ovom dijelu rada je podrobnije ispitan položaj ratnih zarobljenika koji su determinirani određenim vojnim „politikama.” stoga je i pitanje u kojoj se mjeri vojna doktrina može smatrati formalnim izvorom međunarodnog humanitarnog prava. U tu svrhu, prvo se pravnodogmatski objašnjavaju ugovorne odredbe koje uređuju izvore međunarodnog prava i njihova tumačenja u relevantnoj literaturi, a zatim se analizira međunarodna sudska praksa u tom pogledu.

2.5.1. Vojna doktrina u konvencijskom međunarodnom pravu i literaturi

U konvencijskom međunarodnom pravu vojna doktrina se ne pominje izričito, ali se naznake njene pravne relevantnosti mogu da pronađu u Protokolu 1 uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (ŽK).⁵² U dijelu V (rubrum Izvršenje Konvencije i ovog protokola) u članu 82 (rubrum Pravni savjetnici u oružanim snagama) određena je obaveza stranama ugovornicama da obezbijede da „pravni savjetnici budu na raspolaganju kada je potrebno, radi davanja savjeta vojnim komandantima... i o odgovarajućim uputstvima koja treba da se daju oružanim snagama...“. U čl. 83 (rubrum Propagiranje) i 84 (Propisi o primjeni) određena je obaveza stranama ugovornicama da uključe proučavanje ŽK u programe svoje nastave i da dostave jedna drugoj „zakone i pravilnike koje eventualno usvoje da bi obezbijedile njihovu primjenu“.

Opšteprihvaćeni pristup u literaturi međunarodnog prava je da se njegovi izvori klasifikuju i sistematizuju pozivanjem na odredbu člana 38 stav 1 Statuta Međunarodnog suda pravde (MSP), u kojoj se navode međunarodni ugovori, običaji, pravna načela priznata od civilizovanih naroda i jurisprudencija suda i stavovi istaknutih pravnih stručnjaka.⁵³ U ovom dijelu slijedi kratka pravnodogmatska analiza vojne doktrine i ovako sistematizovanih izvora, osim jurisprudencije MSP koja je posebno analizirana.

Dalje, imajući u vidu objašnjenu prirodu vojne doktrine, odmah su uočljive poveznice i sa drugim izvorima međunarodnog prava. Prije svega, to su međunarodni običaji, kao „dokaz

⁵² Službeni list SFRJ, br. 16/78.

⁵³ Službeni list SFRJ br. 38–46.

opšte prakse prihvaćenim kao parvo” koje formiraju praksom država (usus) i sviješću država o njihovoj pravnoj obaveznosti (opinio juris sive necessitatis).⁵⁴ Dalje, izraz iz tačke c) člana 38 stav 1 Statuta „opšta načela prava priznata od civilizovanih naroda“ je u velikoj mjeri analogan sa De Martensovom klauzulom. Na kraju, pokazano je u ovom radu da su autori pojedinih vojnodoktrinarnih publikacija zaista najistaknutiji pravni stručnjaci, pa se u tom smislu mogu smatrati pravnim izvorom iz tačke d) pomenutog člana Statuta. Dvije posljednje poveznice sugerišu liderstvo zapadnih zemalja kome ima sve manje mjesta u savremenim međunarodnim odnosima. O tome više u nastavku.

U literaturi humanitarnog prava vojnoj doktrini se pridaje veliki značaj. Tako MKCK, organizacija koja globalno izvršava humanitarne funkcije povjerene ŽK⁵⁵, izričito priznaje „vojnim priručnicima” ulogu izvora običajnog humanitarnih prava, prikuplja ih, sistematizuje i tumači kako bi običaje konkretizovao u pisano pravo i učinio dostupnim svima.⁵⁶ S druge strane, MKCK formuliše i kompilira pravila običajnog humanitarnog prava pretendujući da se radi o „valjanoj bazi za identifikaciju područja prava koja treba da budu razjašnjena ili razvijena... da se ojača koherentnost vojnih doktrina...“.⁵⁷ Vojni priručnici se ubrajaju u verbalna akta kojima se dokazuje praksa država, pored zakona, pravosudne prakse, uputstava vojskama i snagama bezbjednosti, vojnih ratnih komunikacija, diplomatskih protesta, mišljenja službenih pravnih savjetnika, itd. U zapadnoj literaturi se i dalje daje prioritet zapadnoj vojnoj misli: „Još su značajniji vojni priručnici jer sadrže uputstva država u kojima one ograničavaju aktivnosti svojih vojnika i koji, u izvjesnom smislu, predstavljaju `izjave suprotne njihovim interesima`. Međutim, zbilja je malo država, a to su pretežno zapadne države, koje imaju razrađene, javnosti dostupne priručnike da bi se priručnici mogli smatrati dokazom `opšte ` prakse u savremenoj međunarodnoj zajednici.”⁵⁸

⁵⁴ J. M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, Customary International Humanitarian Law, Volume 1: Rules, ICRC, Cambridge University Press, 2005, xxxviii.

⁵⁵ Član 81 stav 1 Protokola 1 uz ŽK: „Strane u sukobu će pružiti MKCK sve olakšice, u okviru svojih ovlašćenja, da bi mu omogućile da izvršava humanitarne funkcije koje su mu povjerene Konvencijama i ovim protokolom u cilju obezbjeđenja zaštite i pomoći žrtvama sukoba.”

⁵⁶ Elektronska baza vojnih priručnika dostupna na https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/src_iimima. Trenutno se u ovoj bazi nalaze samo tri publikacije iz BiH, i to: Priručnik Oružanih snaga SFRJ o primjeni međunarodnog humanitar-

⁵⁷ J. M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, 23, 4, 6, 8 i dalje.

⁵⁸ Ibid., 37-39.

Dakle, vojne doktrine mogu da se smatraju izvorima humanitarnog prava kao manifestacije međunarodnog običaja, načela koja priznaju civilizovani narodi ili pak stavova najistaknutijih pravnih stručnjaka. Tumačenjima da zapadne doktrine i dalje imaju pravnu prednost implicitno se negira napredak vojne misli država u razvoju. U savremenoj međunarodnoj zajednici sve manje ima mjesta za neokolonijalna i neoliberalna stanovišta o klubu civilizovanih naroda koji ima vodeću ulogu u artikulaciji pravila humanog ratovanja za čitavo čovječanstvo. Ovo ukazuje na opasnost da se vojna doktrina instrumentalizuje i zloupotrebljava kao izvor humanitarnog prava, jer jedini legitimni i međunarodnopravno obavezujući izvori su oni koji su univerzalno prihvaćeni.

2.5.2. Vojna doktrina u praksi međunarodnog pravosuđa

Pretragom u elektronskim bazama MSP nailazi se na nekolicinu odluka u kojima se međunarodna jurisprudencija izjašnjava o pravnoj prirodi vojne doktrine. U dva spora pred MSP države-tužiocima su posezali za argumentom da neusklađenost vojnodoktrinarnih propisa i prakse sa humanitarnim pravom dokazuje odgovornost države za kršenje međunarodnog prava. MSP u svojim presudama nije poklonio veliku važnost ovom argumentu, ali je potvrdio dokaznu snagu vojnodoktrinarnih propisa.

Tako je u presudi u predmetu vojnih i paravojnih aktivnosti SAD protiv Nikaragve, MSP cijenio posljedice primjene vojnodoktrinarnih publikacija SAD koje su koristile pobunjeničke kontrarevolucionarne snage koje su se obučavale, opremale i podržavale od strane SAD. Ovu publikaciju je predložila Nikaragva kao dokaz o odgovornosti SAD za kršenje zajedničkog člana 3 ŽK koji se primjenjuje u nemeđunarodnim oružanim sukobima. Konkretno, u navedenoj publikaciji se savjetovalo da se (radi maksimiziranja psiholoških efekata na okupljeno lojalno stanovništvo) neutrališu brižljivo odbrani i planirani ciljevi, uključujući sudije, oficire policije, zvaničnike državne bezbjednosti i da se za to optuže navodni ugnjetavači. U izreci, u stavu 292 tačke 9 MSP je donekle podržao ove navode, ali nije pripisao odgovornost SAD: „Nalazi da su SAD, time što su 1983. godine izdale priručnik pod naslovom ` Psihološke operacije u gerilskom ratovanju ` i distribuirale ga snagama Kontre, ohrabrivale te snage na izvršavanje djela suprotnih opštim principima humanitarnog prava, ali

ne nalazi osnovu za zaključak da se bilo koji od tih akata koji su možda počinjeni može pripisati SAD...“.⁵⁹

Drugo, u tužbi Hrvatske protiv SR Jugoslavije pred MSP za kršenje Konvencije za prevenciju i kažnjavanje zločina genocida, hrvatska strana je kao dokaz predložila aneks 62 Uputstva Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu SFRJ za upotrebu oklopnih i mehanizovanih jediniva u vanrednim situacijama.⁶⁰MSP je odbio ovu tužbu, ali se nije izjasnio niti o valjanosti ovog dokumenta kao dokaza prakse države, niti o kvalitetu ovog argumenta.

U analizi postupaka pred MSP daje se prednost zapadnoj vojnoj misli u tumačenju običajnog humanitarnog prava, kao što to čini i relevantna literatura. Međutim, i ova tendencija se ne može smatrati potvrđenom od strane MSP, s obzirom na to da su ovi argumenti isticali od strana u sporu i da se o njima MSP nije eksplicitno izjasnio.

Prvo, u izdvojenom mišljenju uz Savjetodavno mišljenje o prijetnji i upotrebi nuklearnog oružja MSP od 8. jula 1996. godine, sudija Virmantri je naveo „... da je načelo zabrane nepotrebnih patnji u britanskom i američkom priručnicima ustanovljeno prije nego u konvencijskom pravu,” a sličan stav je iznesen i u izdvojenom mišljenju potpredsjednika MSP i u podnescima UK.⁶¹

U drugom notornom Savjetodavnom mišljenju o pravnim posljedicama konstrukcije zida na okupiranim palestinskim teritorijama, Palestina je citirala odredbe tada važećih odredbi britanskog i američkog priručnika o pravilima kopnenog ratovanja da bi argumentovala svoje stanovište da se pravni status okupacije ne isključuje činjenicom postojanja istrajnog otpora okupirane populacije.⁶²Ni u ovom predmetu nije bilo očitovanja MSP.

Treće, slično je postupio i Kongo, kada se u tužbi protiv Ugande u predmetu oružanih aktivnosti na teritoriji Konga na javnoj raspravi u sporu pred MSP pozvao na britanske i

⁵⁹ MSP, Slučaj vojnih i paravojnih aktivnosti u i protiv Nikaragve, Nikaragva protiv SAD, 27. juni 1985. godine, ICJ Reports, 1986, 14.

⁶⁰ ICJ, Memorial of the Republic of Croatia (Croatia v. Yugoslavia), 1 March 2001, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/118/18182.pdf>.

⁶¹ MSP, Savjetodavno mišljenje o prijetnji i upotrebi nuklearnog oružja, 8. juli 1996. godine, Izdvojeno mišljenje sudije Virmantrija, stav 38. https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960_708-ADV-01-12-EN.pdf.

⁶² ICJ, Legal Consequences of the Construction of Wall in the Occupied Palestinian Territory (Request for an Advisory Opinion), Written Statement Submitted by Palestine, 30.1.2004, para 354, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/131/1555.pdf>.

američke priručnike u pogledu tumačenja režima okupacije, kvalifikujući ih „autoritativnim.”

⁶³Predmet je okončan bez izjašnjavanja MSP o tome.

Dakle, stanovište o pravnoj i dokaznoj snazi vojne doktrine je prisutno u međunarodnom pravu, ali nije eksplicitno potvrđeno u međunarodnoj jursiprudenciji. Pored toga, potvrđuje se da zapadna vojna misao, i pored davno okončanog procesa dekolonizacije i dugogodišnjeg procesa emancipacije, u velikoj mjeri i dalje postavlja univerzalne standarde humanog postupanja u oružanom sukobu. Iznesena praksa pokazuje da razloge za ovu dominaciju treba podjednako tražiti kako u liderskim pretenzijama zapadnih zemalja, tako i u zagledanosti vojne misli bivših kolonija u bivše kolonizatore. Čini se da je MSP mudro ćutao o ovome, kako bi izbjegao kritike sa stanovišta kulturnog relativizma i negacije zapadnog liderstva. Ovo je sasvim razumljivo kada se ima u vidu potreba za očuvanjem legitimiteta ovog suda kao univerzalnog pravosudnog organa. Ipak, to ostavlja prostora za razumne sumnje o jednakosti procesnih oružja u sporovima pred međunarodnim pravosuđem kada jedna strana pripada krugu zemalja koje pretenduju na univerzalnu primjenjivost sopstvene vojne misli.

Na kraju, može se zaključiti da je odnos vojne doktrine i međunarodnog humanitarnog prava komplikovan, preplićući i uzajaman. Pravni okvir u kome se primjenjuju pravila ratne vještine ograničava sredstva i metode ratovanja zarad fundamentalnih zahtjeva etike i humanosti. Zato su instrumenti međunarodnog humanitarnog prava izvori vojne doktrine. S druge strane – i potpuno obrnuto – vojne doktrine država predstavljaju izvore humanitarnog prava, jer daju naznake kako da se progresivno razvija ova grana prava i popune pravne praznine, koje su neizbježna posljedica sopstvene nedorečenosti i neprilagođenosti savremenim sredstvima i metodima ratovanja.

⁶³ ICJ, The case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda) CR 205/5, Public sitting held on Wednesday 13 April 2005, at 3 p.m., at the Peace Palace, Verbatim record, p. 20, 21, 27, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20050413-ORA-02-00-BI.pdf>.

2.6. Ratni zarobljenici, vojna doktrina i izvori domaćeg krivičnog prava

U domaćem krivičnom pravu to su blanketne norme Glave XVII (krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom: „ko kršeći pravila međunarodnog prava... za vrijeme rata ili... oružanog sukoba.... protivno propisima BiH“) iz Krivičnog zakona BiH⁶⁴: član 173 (Ratni zločin protiv civilnog stanovništva); član 174 (Ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika); član 175 (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika); član 177 (Protivpravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja); član 179 (Povrede zakona ili običaja rata); član 181 (Povreda parlamentara); član 182 (Neopravdano odgađanje povratka ratnih zarobljenika); član 183 (Uništavanje kulturnih, istorijskih i religijskih spomenika); član 185 (Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu) i član 193 a (Nedozvoljeno oružje i druga sredstva borbe). Vojna doktrina je kao izvor krivičnog prava sadržana u međunarodnom i domaćem pravu, kao i u sudskoj praksi. Glavni izvor međunarodnog krivičnog prava je Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda. Tako, član 7 (Zločini protiv čovječnosti) stav 2 tačka d) Rimskog statuta sadrži definicije „protjerivanja ili prisilnog premještanja stanovništva,“ i to kao „prinudno premještanje odnosnih osoba putem izгона ili drugih prinudnih mjera sa područja na kojem zakonito borave, a bez osnova predviđenih međunarodnim pravom.“ Uz to, član 8 stav 2 tačka b Rimskog statuta (Ratni zločini) utvrđuje da za svrhe ovog statuta izraz „ratni zločini“ znači i „druge teške povrede zakona i običaja primjenjivih u međunarodnom oružanom sukobu u uspostavljenim okvirima međunarodnog prava.“

U optužnici protiv E. Hasanovića i A. Kubure Tužilaštvo ICTY je kao dokaz protivpravnosti postupaka jedinice kojom su oni komandovali navelo dokument pod nazivom „Upute muslimanskom borcu.“ Ovaj dokument, baziran na religijskim tumačenjima pravila ratovanja, tokom 1993 i 1994. godine, distribuiran je svim pripadnicima Sedme brdske muslimanske brigade i Trećeg korpusa Armije BiH. U optužnici se citiraju sljedeći navodi ovog dokumenta u svrhu dokazivanja komandne odgovornosti optuženih:

⁶⁴ Službeni glasnik BiH, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15 i 35/18.

„(c) Ratni zarobljenici:... zabranjeno je ubijanje žena, djece i sveštenika koji nemaju nikakvog učešća u ratu i koji direktno ili indirektno ne pomažu neprijatelje;... Islam takođe zabranjuje mučenje i izživljavanje na zarobljenicima, masakriranje neprijateljskih ranjenika i leševa... Ovo su opšta pravila, obavezujuća za naše vojnike. Međutim, ukoliko starješina procijeni da situacija i opšti interes zahtijevaju da se i drukčije postupi, vojnici su obavezni poslušati starješinu. Tako npr. ako starješina ili viša komanda ocijeni da je u interesu odbrane, zaštite vlastitog naroda i viših ciljeva ispravnije zapaliti određene objekte, usjeve ili šumu, onda je i to dozvoljeno činiti... Takođe se vojnoj komandi stavlja na raspolaganje da odluči da li je korisnije i od interesa za opštu stvar da se oslobodi, razmijeni ili likvidira neprijateljski zarobljenik.”⁶⁵

⁶⁵ ICTY, Treća izmijenjena optužnica predmet broj IT-01-47-PT, Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure, stav 17.

III DIO: MEĐUNARODNO HUMANITARNO PRAVO I ŽENEVSKE KONVENCIJE

3.1. Teorijske spoznaje o međunarodnom humanitarnom pravu

Međunarodno humanitarno pravo prvenstveno se temelji na Ženevskim i Haškim konvencijama. Donesene norme u Međunarodnom humanitarnom pravu kao što smo već naveli predstavlja obavezujuće norme, osim toga također predstavlja poveznicu i funkcionisanje međunarodnog života koje je zasnovano u interesu međunarodnih organizacija kao i država koje na tom principu funkcionišu i pokušavaju održavati dobre međunarodne odnose i mir u svijetu.⁶⁶

Naziv i izraz “Međunarodno humanitarno pravo” (Internacional humanitarian law) sastoji se od tri izraza, a to su “internacionalizacija” tj. priznavanje nečega za zajeničko, “međunarodno” sporazum po kojem sve države imaju jednako pravo da se nečim koriste , druga riječ “humanitarizam” uređenje čovjekovog društva u duhu poštovanja čovjekovih prava, kao i riječ “pravo” koje se definiše kao pojam koji predstavlja organizovan i kodificiran sistem normi kojima se uređuju međusobni odnosi između ljudi.⁶⁷

3.2. Historijski razvoj međunarodnog humanitarnog prava

Od vremena kada su ljudi nastali na svijetu pa sve do danas zabilježeni su mnogi oružani sukobi između država, od 6. pa sve do 20. stoljeća, poput ratovanja Rimskog carstva, Osmanskog carstva, Mongolsko carstva, Ruskog carstva.. a glavni cilj je bio ojačavanje carstva i proširenje granica. U navedenom periodu smatra se da su države posjedovale određene običaje u ratovanju , kao i moralne principe, a primjer možemo pronaći u slučaju

⁶⁶ Međunarodno humanitarno pravo- dr. Zijad Hasić, Sarajevo, 2005, str 21

⁶⁷ Ibidem str 22

islamskih zemalja koje su ratovale za svoju egzistenciju i ekspanziju, a vodili su se riječima Halife Ebu Bekir koji je svojim vojnicima govorio” da sastavni dio pobjede nisu krv žena, djece i starih ljudi , te da se ne smije uništavati palmino drveće, kuće, niti obrađena polja, niti sjeći stabla voćnjaka” naravno ova pravila nisu svi poštovali ali se može zaključiti da su postojali običaji ratovanja i u tom periodu.⁶⁸

Međunarodno humanitarno pravo nastaje postepeno i postepeno se razvija (upotreba nuklearne bombe, razvijanje i upotreba nekonvencionalnih oružija, hemijskih oružija, nehumanog postupanja prema civilima i zarobljenicima u logoru “Aušvic”, brojna dešavanja u I , II SVJ.RATU) kao rezultat događaja koji se dešavaju na planeti, samim tim javlja se potreba za uspostavljanje pravila prilikom ratovanja, uspostavljanje mira i sigurnost država. Najveći uzrok i “potiskivač” razvoja međunarodnog humanitarnog prava predstavlja razlika u ratovanju iz gore navedenog perioda i perioda 21. stoljeća u kojem vidimo ogromno napredovanje tehnologije, svjetskih sila, koje posjeduju razvijena oružija koja imaju veliko razorno djelovanje, kao i nastanak nuklearnog oružija 1942. godine, koje imaju potencijal uništavanja prirode planete Zemlje, što bi ugrizilo egzistenciju ljudske vrste kao i svih živih organizama, samim tim čovječanstvo.

Veoma važna organizacija koja je doprinjela razvoju MHP je Međunarodni komitet crvenog križa (MKCK). To je humanitarna organizacija osnovana 1863. godine u Ženevi, Švicarska. Osnivač organizacije je Jean-Henry Dunant (Anri Dunanu), švajcarski liječnik, trgovački agent i poduzetnik koji je odigrao veoma važnu ulogu u osnivanju navedene organizacije, 1859. godine bio je svjedok tragičnih dešavanja i posljedica bitke kod Solferina. U bitci su učestvovali vojnici Austrije, Italije, Francuske, te je svoja sjećanja na stravične događaje objavio u knjizi pod nazivom “Sjećanja na Solferino”. Njegovom upornošću i radom nastao je Međunarodni odbor za pomoć ranjenicima, a koji je 1863. godine prerastao u Međunarodni komitet crvenog križa. Međunarodni komitet crvenog križa je potom prerastao u organizaciju koja pruža zaštitu međunarodnom humanitarnim pravu. Glavna uloga MKCK jeste da u vrijeme oružanih sukoba pruža zaštitu i pomoć civilnom stanovništvu, ranjenim osobama, bolesnim licima i zaštita njihovog dostojanstva.

⁶⁸ Međunarodno humanitarno pravo- dr. Zijad Hasić, Sarajevo, 2005, str36

Također jedna od uloga je da posjećuju ratne zarobljenike u oružanom sukobu, gdje MKCK predstavlja kontakt ratnih zarobljenicima sa vanjskim svijetom i sa njihovim porodicama. Rad MKCK je nepristrasan i neutralan sa svim stranama u sukobu te predstavlja organizaciju koja štiti ljudska prava u oružanim sukobima. Nedugo nakon toga nastala je Konvencija o poboljšanju sudbine vojnih ranjenika u ratu 1864. godine koja je potaknuta u bitci kod Solferina.

Također veoma bitna osoba koja je dala doprinos razvijanju MHP jeste njemački pravnik Fransisa Liebera koji je živio u SAD-u, te koji je dobio nalog predsjednika Abrahama Linkona i napravio pravilnik koji će važiti u Američkom građanskom ratu, te objavljivanjem pravilnika "Lieberovog kodeksa" pruža međunarodnom humanitarnom pravu veliku prekratnicu jer određuje pravila u sukobu.⁶⁹

Nakon donošenja navedenog pravilnika održane su konferencije u Sant Petersburgu gdje je nastala Petrogradska deklaracija 1868. godine, i u Hagu gdje je donesena Haška konvencija u 1889. i 1907. godine. Međunarodno humanitarno pravo značajno napreduje u periodu od 1919. do 1945. godine, gdje se također razmatraju prava i zaštite lica u oružanim sukobima, te 1929. godine zasjedanjem u Ženevi, donesena je Konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima koja je ponovno izmjenjena 1949. godine, gdje je veoma važnu ulogu odigrao Međunarodni crveni križ koji je u periodu 1945. godine svim vladama svijeta uputio zahtjev za održavanje diplomatske konferencije vezane za pružanje veće zaštite licima koji su obuhvaćeni oružanim sukobom, a sve zbog dešavanja u II svjestkom ratu, te u cilju prilagođavanja i poboljšavanja do tada donesenih međunarodnih konvencija zbog modernizacije načina ratovanja. Kao vrhunac aktivnosti MKCK diplomatska konferencije trajala je u periodu od 21. aprila do 12. augusta 1949. godine u Ženevi, gdje su nastale četiri Ženevske konvencije koje su modernizovane i usklađene prema tadašnjem načinu ratovanja i razvijenim vojnim tehnologijama te koje su prihvaćene od strane većine država, naravno vremenom su dopunjene sa dva dodatna dopunska protokola koja su donesena 1977. godine koji dopunjavaju četiri Ženevske konvencije.

⁶⁹ Međunarodno humanitarno pravo- dr. Zijad Hasić, Sarajevo, 2005, str37

U toku razvijanja međunarodnog humanitarnog prava od samog početka pa sve do danas doneseno je 36 najvažnijih dokumenata koji se koriste i pružaju potporu i podršku zaštite licima koji se nalaze u oružanom sukobu i pravila ratovanja.

3.3. Četiri Ženevske konvencije i dopunski protokoli

Ženevske konvencije zasnivaju se na ideji poštovanju svakog pojedinca i njegovog dostojanstva, predstavljaju skupinu propisanih pravila kojim se trebaju pridržavati lica (vojna,civilna) koja učestvuju u oružanom sukobu u različitim situacijama i pozicijama, također propisane Ženevske konvencije i dopunski protokoli pružaju potrebnu zaštitu licima koji učestvuju u međunarodnom i nemeđunarodnom oružanom sukobu, te propisuju i jasno definišu način postupanja prema ugroženim licima (ratni zarobljenici, žene, djeca,ranjena lica,bolesna lica) i obavezuje strane u sukobu da postupaju humano i čovječno u svakom momentu prema navedenim licima.Temeljno načelo Ženevskih konvencija jeste da su ratne radnje dozvoljene samo vojnim licima,borcima, a to predstavljaju pripadnici oružanih snaga. Sve četiri Ženevske Konvencije u svojim sastavima sadrže zajedničke zabrane i definišu, te strogo zabranjuju, činjenje teških povreda konvencija koja se definišu kao: hotmično ubistvo, mučenje ili nečovječno postupanje, podrazumijevajući tu i biološke opite, namjerno prouzrokovnje velikih patnji ili nanošenje velikih povreda tijelu i zdravlju, uništenje ili prisvajanje imovine koja nije opravdano vojnim potrebama i koje je izvršeno u velikim razmjerama i na nedozvoljen i samovoljan način.⁷⁰

Također sadrže zajednički član 3 koji definiše uža pravila i zaštitu za lica zadešena u nemeđunarodnom oružanom sukobu (sukobi koji nemaju međunarodni nivo tj. Oružani sukobi nastali u unutrašnjosti države).

⁷⁰ I. čl.50 ,II. čl.51, III. čl.130, ,IV. čl.147- Ženevskih konvencija

Međunarodno humanitarno pravo 1949. godine u Ženevi održava konferenciju na kojoj su donesena i podržana četiri akta koja imaju veoma važnu ulogu u međunarodnim odnosima i očuvanju mira, a to su:

1. I Ženevska konvencija
2. II Ženevska konvencija
3. III Ženevska konvencija
4. IV Ženevska konvencija

1. Prva Ženevska konvencija o poboljšanju položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu od 1864. godine, nastala je kao rezultat i inicijative Švicarca H. Dunanta za humanizaciju ratnoga prava, koja se odnosila na ublaživanje patnji ranjenika u ratu bez obzira na njihovu pripadnost. Konvencija je vremenom proširena, unaprijeđena i ponovno potpisana 12. augusta 1949. godine, a koja se odnosi na poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu. Konvencija je jasno propisala postupanje sa ranjenim licima, bolesnim, sanitetskom osoblju, sanitetskim sredstvima za transport ranjenih lica, te pružila posebnu zaštitu istim tj. da se prema njima mora postupati maksimalno sa poštovanjem zbog situacije u kojoj se nalaze ranjenici i bolesnici. Također sanitetskom osoblju je pružena jasna zaštita koja se navodi u čl.19 “Stalne ustanove i pokretne sanitetske jedinice, sanitetske službe ne mogu ni u jednoj prilici biti predmet napada, nego će ih strane u sukobu u svako doba poštovati i štiti” te im omogućuje sigurnije djelovanje u oružanim sukobima i pružanju pomoći onim licima kojim je potrebna medicinska pomoć.

2. Druga Ženevska konvencija o poboljšanju položaju ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru od 12. avgusta 1949. godine, pruža podršku i zaštitu pripadnicima oružanih snaga, milicija, dobrovoljačkih jedinica, članovima posada i ostalim licima koji se nalaze na moru gdje je definisano u čl.12 “Pripadnici oružanih snaga i ostalih lica koja se nađu na moru i budu ranjena bolesna ili pretrpe brodolom, moraju u svakoj prilici biti poštovani i zaštićeni, imajući u vidu da se izraz brodolom primjenjuje na svaki brodolom, ma koje bile okolnosti da se on dogodi, podrazumijevajući tu i prinudno spuštanje na morsku površinu ili padanje u more...” Propisana su pravila ratovanja na moru koja samim tim ovu konvenciju čine specifičnom zbog drugog terena na kojem se ratuje. Također u navedenoj konvenciji pružena je isto tako zaštita ranjenicima, bolesnicima, sanitetskim brodovima,

sanitetskim jedinicama koja koriste plovila kao sredstvo transporta i zbrinjavanja lica na sigurno te koja ni pod kojim okolnostima ne smiju biti meta napada.

3. Treća Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima koja je potpisana 27. jula.1929. godine, koja se odnosi na ophođenje prema ratnim zarobljenicima, čini osnov istraživanja ovog rada, samim time bit će najviše korištena. Sam dopunski naslov III Ženevske konvekcije govori kojim licima pruža zaštitu u oružanom sukobu, u tom pogledu navest ćemo najvažnije članove konvencije koji opisuju prava ratnih zarobljenika u oružanom sukobu. Član 4 glasi da “ Ratni zarobljnici u smislu ove konvencije jesu lica koja pripadaju jednoj od sljedećih kategorija koja su pala pod vlast neprijatelja: pripadnici oružanih snaga, pripadnici milicija, pripadnici dobrovoljačkih jedinica u sastavu oružanih snaga, kao ostale pripadnike milicija, ostalih dobrovoljačkih jedinica ukoliko ispunjavaju uslove borca”. U konvenciji se navodi da je ratni zarobljenik osoba koja je pala pod vlast neprijateljske sile, te garantuje primjenu konvencije do konačnog oslobođenja. Tokom zarobljeništa neprijateljska sila je potpuno odgovorna za zarobljena lica i obavezna je da poštuje njihov lični integritet i štiti prava. Veoma detaljna konvencija sadrži sve procedure za obezbjeđenje normalnih uslova boravka ratnih zarobljenike gdje neprijateljska sila nakon interniranja istih ima za obavezu pružiti povoljne uslove smještaja (higijenski zadovoljavajuće,normalne toplote) za boravak i život koji ni pod kojim uslovima ne smiju biti štetni za zdravlje ratnih zarobljenika. Zarobljenim licima je obezbjeđeno pravo komunikacije sa vanjskim svijetom tj. uspostavljanje kontakta sa svojom državom i porodicom u vidu slanja pisma, karti kao i telegram, te je omogućeno posjećivanje sila zaštitnicana na sve lokacije gdje se nalaze zarobljenici . Osim navedenih prava prema zarobljenicima također zarobljenici imaju uredbe o ponašanju koje važe u oružanim snagama sile pod čijom su vlašću, a koje moraju poštovati te podliježu krivičnim i disciplinskim sankcijama (novčana kazna,ukidanje povastica,prinudan rad, zatvor) koje izriče vojni sud.

4. Četvrta Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949. godine, a koja se odnosi na zaštitu građanskih lica za vrijeme rata.

U upotrebi kao važni dokumenti navest ćemo i dva dokumeta a to su: Dopunski protokol I uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, Dopunski protokol II uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba, navedena dva dopunska protokola proširuju zaštitu za sva lica koja su pogođena oružanim sukobom.

3.4 Prava ratnih zarobljenika u toku zarobljeništva

Kao što smo naveli da su prava ratnih zarobljenika propisana i proizilaze iz Ženevskih konvencija, navest ćemo osnovna prava.

Važan član. 7 III Ženevske konvencije propisuje da se ratni zarobljenici ne mogu odreći ni djelimično, ni u cijelini svojih prava propisanih u navedenoj konvenciji što je veoma bitno da ne bi dolazilo do prevara od strane sile koja ih drži pod kontrolom.

Navest ćemo opštu zaštitu ratnih zarobljenika, a to je da se prema istim mora postupati u svakom momentu čovječno, poštivanjem ličnog dostojanstva, zabrana tjelesnog osakaćivanja, dovođenje u opasnost zdravlja pritvorenika, te se ratni zarobljenici moraju štiti od svakog akta nasilja fizičkog i psihičkog.⁷¹

Osim opštih pravila, koja predstavljaju zabranu u svakom slučaju prema bilo kojem licu i bilo kojim okolnostima nezavisno da li traje oružani sukob ili ne, imamo i detaljno propisana prava vezana za boravak u prostorijama kojim borave. Dolaskom svaki ratni zarobljenik ima pravo na svoje lične stvari , a to je tokom zarobljeništva, ratni zarobljenici će imati kod sebe svoje lične stvari i vrijedne stvari koje se ne mogu oduzimati osim vojne opreme koje su posjedovali do momenta zarobljavanja .⁷²

Također detaljno se propisuje proces smiještanja i interniranja ratnih zarobljenika kao i propisani uslovi za boravak u prostorima u kojem borave ratni zarobljenici koji mora biti

⁷¹ III Ženevska konvencija čl. 13, 14

⁷² III Ženevska konvencija čl. 18, 19

normalan za život , te također propisano je da je obavezno obezbjeđivanje dovoljne količine hrane, vode, ljekarske njege kako bi se zaštitilo zdravlje lica lišenog slobode. Tokom boravka u zarobljeništvu ratni zarobljenici će imati prava na rad ukoliko žele pod uslovima da rad istim ne šteti njihovom zdravlju ili da je rad vojne prirode i namjene, te će za taj rad dobivati novčana sredstva. Ratni zarobljenici također prilikom dolaska u zarobljeništvu imati će pravo obavještanja svoje porodice gdje se nalazi, u kojem je zdravstvenom stanju, u vidu slanja pisma i karti što je veoma važno za porodicu i za samog pritvorenika, a ovo pravo se ostvaruje kroz član 70,71 III Ženevske konvencije. Osim svojih prava ratni zarobljenici moraju poštovati zakone i pridržavati se konvencije u suprotnom ratni zarobljenik može biti kažnjen disciplinski ili sudski (novčana kazna, ukidanje povastica, prinudan rad, zatvor) koje izriče vojni sud. Ratnom zarobljeniku za kazneno djelo može suditi jedino Vojni sud ili građanski sud koji je ovlašten za navedeni postupak.

Smještanje ili premještanje ratnih zarobljenika se mora odvijati u što kraćem roku da se smanji rizik od opasnosti kao i da položaji prostorija, logora budu smješteni u sigurnim zonama zaštićenih od bombardovanja ili ratnih dejstava.

Naveli smo neka od prava ratnih zarobljenika u toku zarobljeništvu koja čine jednu potpunu povezanu cijelinu, gdje svako propisano pravilo ima svoju svrhu i korist na strani ratnih zarobljenika.

Navodeći članove III Ženevske konvencije koja je veoma detaljno opisala čitav postupak postupanja prema zarobljenicima i pružila zaštitu istim, vidimo da ukoliko se jedan od članova ne bude u potpunosti primjenio donio bi sa sobom katastrofalne posljedice npr. neprihvatljivi uslovi za boravak(širenje bolesti, zaraza), nedovoljne količine hrane ili potpuno izgladnjavanje ratnih zarobljenika, što dovodi do situacije da neprijatelj ne mora upotrijebiti oružije ili smrtonosna silu već dolazi do još goreg i okrutnog načina gubitka života.

3.5. Prestanak ratnog zarobljeništva

Prstanak ratnog zaorbljenštva je također propisano u III Ženevskoj konvenciji koja propisuje tri mogućnosti:

1. Bijeg iz logora neprijateljske sile, koja se dešavala u prošlosti više puta, te po svom činu opravdana. Bještvo se smatra supješnim u tri slučaja čl.91 III Ženevska konvencija, a to je da ratni zarobljenik uspješno pridruži oružanim snagama kojim pripada ili saveznoj sili. Drugi način bijega kada napusti teritoriju koja je pod kontrolom neprijateljske sile i treći način da se ratni zarobljenik nalazi na brodu pod kontrolom svojih oružanih snaga ili savezničkih snaga na teritoriji neprijatelja.
2. Repatrijacija ratnih zarobljenika, a to je neposredno repatiranje i smiještaj u neutralne zemlje, oslobođenje ili repatrijacija ratnih zarobljenika nakon završetka sukoba. Reparacija ratnih zarobljenika u njegovu zemlju izvršava se u slučaju da se ratni zarobljenik nalazi u teškom zdravstvenom stanju koje se po procjeni ljekara ne može izliječiti u roku od godinu dana, trajna psihička oštećenja pritvorenika. Dok se reparacija u neutralne zemlje ratnih zarobljenika može izvršiti u slučaju da se liječenje ratnog zarobljenika može obaviti u roku od godinu dana ali da se pretpostavlja da bi liječenje u drugoj zemlji bilo efikasnije, te lice kojem je psihičko zdravlje pogorsano ali se očekuje da će rezultati liječenja biti bolji u neutralnoj zemlji.
Također druga vrsta repatrijacije jeste nakon završetka sukoba gdje oružane sile odmah po završetku sukoba oslobađaju ratne zarobljenike, osim u slučaju da protiv ratnog zarobljenika postoje osnovi sumnje da je počinio krivično djelo iz domaćeg zakonodavstva te će biti zadržan do okončanja postupka.
3. Smrt ratnog zarobljenika u zarobljeništvu koja se također dešava, zahtjeva vođenje računa o sahrani i načinu sahrane kojom se obavezuje sila pod čijom je kontrolom bio zarobljenik.⁷³

⁷³ III Ženevska konvencija čl 91, 109,120, Seizović, Zarije, Međunarodno humanitarno pravo, Dobra knjiga, Sarajevo, 2016., str. 235-242

3.6. Povrede III Ženevske konvencije

Kao što smo gore naveli i opisali Ženevske konvencije, osvrnut ćemo se na neprovođenje III Ženevske konvencije i kršenja njenih članova što se u mnogim slučajevima događa i pored opširno propisanih obavezujućih pravnih normi. Definisat ćemo i pokušati ući u srž Ženevske konvencije u vidu njenog primjenjivanja u stvarnim situacijama u praksi i u teoriji primjenjivanja kroz pravne akte, pokušati razumijeti obje strane u sukobu, što je veoma bitno iz razloga što je mnogo teže sprovesti konvenciju u praksi tj. u ratnim okolnostima.

Rat ili Oružani sukob kao pojava predstavlja obostranu upotrebu nasilja upotrebu oružane sile koja između dvije zaračene strane nažalost stvara međusobnu mržnju između ljudi i prema određenoj naciji te u ratnim okolnostima gdje se ratni zarobljenik nalazi u bespomoćnoj situaciji daleko od svoje zemlje bez porodice u atmosferi mržnje koja dolazi od strane vlasti neprijateljske sile ne možemo reći opravdana emocija ali možemo je definisati kao očekivanu jer bi suprotna emocija tj. pozitivna prema ratnim zarobljenicima bila nelogična iz razloga što je neka sila zarobila ratne zarobljenike u ratnim akcijama koji su vođeni protiv njih u tim situacijama ratni zarobljenik je veoma u teškom i nezahvalnom položaju.

Pokušavajući na neki način shvatiti obje strane i razloge zašto dolazi do kršenja III Ženevske konvencije možemo zaključiti da navedena konvencija nije bez razloga opširna, te i pored niza obavezujućih pravila niko ne garantuje njihovu sprovedbu sve ovisi od ciljeva komandne strukture i vojnika pod čijom su kontrolom, u tim situacijama zarobljenici doživljavaju postpanje čovječno ili nečovječno koji imaju kontrolu u trenutnoj situaciji.

Pored pregleda i analize situacija u obje strane mora se sprovoditi ljudskost jer su ratni zarobljenici bespomoćni, a prekršiocu nisu heroji. Navest ćemo izjavu glavnog Haškog tužioca gospodina Serge Brammeertz nakon izricanja presude ratnom zločincu Ratku Mladiću : „Osuđeni počinitelji nisu vojnici koji su se borili za domovinu, svoja sela ili porodice nego zapovednici koji su ubijali ratne zarobljenike zaštićene Ženevskom konvencijom, nema ništa herojsko u spaljivanju sela, iseljavanju ljudi iz njihovih domova ili podsticanju vojnika na masovno spoljno nasilje”.⁷⁴

⁷⁴ <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-58286248>

Zaključak izveden iz teksta i primjera je veoma jasan, a to je da komandna struktura, svaki vojnik u svim situacijama ne samo u smislu zaštite prava ratnih zarobljenika već prema svim licima, treba i mora da razmišlja na način da poštuje zakone i propise jer nema mogućnost da sudi ljudima i odlučuje jer nije ovlašten, te da poslije ratnih dešavanja uvijek “ispliva” istina i svakoga čega kazna za svoja djela suprotno propisana zakonom, dovoljan primjer je agresija na Bosnu i Hercegovinu u period 1992-1995 godine, gdje je iz svakog zločina i masovnog ubijanja počinjena od strane agresora ostao jedan živi svjedok koji je svjedočio pred Krivičnim sudom u Hagu i otkrio pravu istinu.

3.7. Primjeri o nečovječnom postupanju prema ratnim zarobljenicima

U mnogim sukobima bilježimo ubijanja, mučenja, nečovječnog postupanja prema ratnim zarobljenicima u svakoj od sukobljenih strana u oružanom sukobu čini nam se neizbježnom i nezaobilaznom pojavom a primjeri su toku u drugog svjetskog rata u kojem bilježimo mnoge slučajeve, u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije kao i također putem medija možemo doći do informacija kroz članke, video zapise da se navodno bilježe slučajevi ubijanja ratnih zarobljenika, mučenja, nečovječnog postupanja prema njima u aktuelnim sukobu između Rusije i Ukrajine. U sljedećem tekstu navest ćemo neke od primjera ratnih zločina koji su se dešavali neulazeći u detalje i način izvršavanja zločina, zbog svoje brutalnosti izvršavanja.

Pored spomenutog primjera u uvodu ovog rada u kojem je njemačka u toku Drugog svjetskog rata Njemačka zarobila oko 5.700.000 sovjetskih vojnika od kojih je oko 3.300.000 umrlo. Spomenut ćemo ratna dešavanja na prostoru bivše Jugoslavije u toku drugog svjetskog rata na prostorima Hrvatske, odred “Partizani” i narodno oslobodilačka vojska Jugoslavije koji su predstavljali borbu protiv “fašizma” i koji su vješto sakrivali zločine koji su učinjeni prema ratnim zarobljenicima Nacističke njemačke, Hrvata, Muslimana gdje se u dokumentima Jugoslavije navodi da je u toku zarobljeništva umrlo na neutvrđen način oko 10.000 ratnih zarobljenika dok njemački historičari tvrde da je u zarobljeništvu u Hrvatskoj ubijeno ili umrlo između 80.000 do 100.000 njemačkih ratnih zarobljenika.

1.Slika: sovjetski ratni zarobljenici u periodu II svjetskog rata 1941 godine.⁷⁵

Također u mjestu Katinju, Poljska također period II svjetskog rata usljed napada na Poljsku od strane Sovjetskog saveza učinjen je “Katinjski masakr” u kojem je stradalo do 20.000 poljskih ratnih zarobljenika mnogi poljski oficiri, pripadnici policije koji su predstavljali prijetnju po Sovjetski savez.

⁷⁵ slika preuzeta sa linka : <https://webtribune.rs/zastrasujuca-tajna-nemacka-je-ostavila-tri-miliona-sovjetskih-ratnih-zarobljenika-da-umru-od-gladi/>

IV DIO: RATNI ZAROBLJENICI I KRIVIČNA PRAVDA

4.1. Krivična pravda

Iako se u krivičnom zakonodavstvu svake demokratske države, pa i u krivičnom zakonodavstvu BiH, kazna pojavljuje kao najstarija i ujedno glavna krivičnopravna sankcija koja predstavlja oduzimanje ili ograničavanje temeljnih sloboda i prava počinitelja kaznenog djela, a čija je svrha izraziti društvenu osudu zbog počinjenog kaznenog djela, uticanje na učinioaca da ubuduće ne čini krivična djela, uticanje na ostale da ne čine krivična djela i da se utiče na svijest o pogibeljnosti krivičnih djela i o pravednosti kažnjavanja učinioaca⁷⁶,

U teoriji ćemo naći stajališta po kojim ne treba istraživati prošlost i tragati za počiniteljima jer, po njima, isto može pokrenuti nove sukobe i podjele unutar društva.

Iako svjesni da niti jedan od mehanizama sam po sebi ne može biti dovoljan da se otklone posljedice od žrtve teških kršenja ljudskih prava, smatramo da je krivična pravda sa svim svojim efektima neophodan mehanizama bez kojeg nema pomirenja niti satisfakcije za žrtve, ali i za oporavak cjelokupnog društva. Koliko god postupci bili dugotrajni, pa i selektivni u smislu odgovornosti samo ključnih počinitelja teških kršenja ljudskih prava, ovaj mehanizam mora/treba biti zastupljen u svom punom kapacitetu. Kao što je dosadašnja praksa pokazala, postupci mogu biti vođeni pred međunarodnim sudovima (stalnim ili ad hoc), ili pred domaćim sudovima kad god je moguće da se osiguraju nepristrasna suđenja, uz puno učešće žrtava zločina.

Dodatni razlog u korist suđenja pred domaćim sudovima je i dokaz da institucije države funkcionišu te da država preuzima odgovornost za počinjena djela.

Krivična pravda i krivična sankcija je veoma bitna kako u domaćem zakonodavstvu te također na međunarodnom nivou koja predstavlja "rezultat" rada sudova koji nakon svake presude za ratne zločine protiv ratnih zarobljenika, zločine u sukobu daju opomenu i poruku da svako odgovara za svoje postupke. Također mišljenja sam da svaka država ne smije podržavati i promovirati osobe koje su činili ratne zločine, već suprotno insistirati na dokazivanju istine i osudu istih.

⁷⁶ Član 39. Krivičnog zakona BiH, Svha kažnjavanja,

4.2. Utvrđivanje činjenica i kazivanje istine

Činjenica označava ono što je iskustvom potvrđeno da postoji ili da se događa, dakle to je ono što se može neupitno i nepobitno ustanoviti, potkrijepljujući to egzaktnim dokazima, bez miješanja osobnog stava i predrasuda.

Upravo kazivanjem istine i utvrđivanjem činjenica želi se žrtvama i članovima porodica pružiti pažnja i satisfakcija zbog patnji koje su pretrpili i učinjenih zločina prema njima.

Za potrebe ovog rada pod pojmom utvrđivanje činjenica podrazumjevamo korištenje objektivnih metoda za izradu forenzičkih ili na dokazima zasnovanih istina koje se mogu smatrati nepristrasnim⁷⁷.

Kazivanjem istine će se doći do utvrđivanja činjenica i predstavlja nerazdvojni proces u kojem države i društva kazuju priče o proteklom razdoblju traume, kako bi se ispravile nepravde i izgradila bolja budućnost.⁷⁸

Također prilikom kazivanja istine nakon sukoba između dvije države koje su međusobno učestvovala u oružanom sukobu dolazi do procesa mirenja i poboljšanja odnosa, te samim tim predstavlja jedini ispravan put poboljšanja odnosa jer se napravljene greške iz prošlosti ne mogu ispraviti ili popraviti.

⁷⁷ Graeme Simpson, Edin Hodžić, Louis Bickford, Pogled u prošlost kao put u budućnost, Promoviranje dijaloga u Bosni i Hercegovini kroz traženje istine – stanje i perspektive, UNDP - Program za pravdu i ljudska prava, Sarajevo, 2012: 6,

⁷⁸ Graeme Simpson, Edin Hodžić, Louis Bickford, Pogled u prošlost kao put u budućnost, Promoviranje dijaloga u Bosni i Hercegovini kroz traženje istine – stanje i perspektive, UNDP - Program za pravdu i ljudska prava, Sarajevo, 2012: 6,

4.3. Institucionalne reforme kao svrha očuvanja mira

Institucionalne reforme su vrlo širok niz raznih aktivnosti koje država mora poduzeti u pravcu demokratizacije društva, što obuhvata reformisanje postojećih i osnivanje novih institucija, donošenje novih i nedostajućih zakona, ispitivanje prošlosti zaposlenih u institucijama. Cilj ovih mjera je sprečavanje ponavljanja kršenja ljudskih prava građana te sticanje povjerenja u institucije koje će garantovati da se zločini neće ponoviti u budućnosti. Poseban je naglasak na reformisanju pravosudnog, sigurnosnog i odbrambenog sektora, jer „profesionalci“ vrlo često ostaju „vjerni“ novom sistemu kao što su bili i starom, neovisno od toga što su u prošlom bili direktni ili indirektni nosioci kršenja ljudskih prava ili nalogodavci i izvršiocci ratnih i drugih zločina. To je također isti onaj administrativni ustroj i personal koji je i dalje pod određenom kontrolom ranijih političkih elita. Pored navedenog, država bi trebala imati snage i sankcionisati ili zabraniti rad političkim strankama i ideologijama koje su učestvovala u kreiranju ili izvršenju ratnih zločina ili kršenja ljudskih prava. Ovim mjerama bi trebala biti obuhvaćene sve ideologije i ideolozi.

Za uspješno provođenje ovog procesa potrebna je politička volja kojom bi bio stvoren ambijent za objektivno ocjenjivanje postojećeg personala, utvrđivanje stvarnih potreba za pojedinim kadrovima, otvaranje konkursa za sve pozicije u administracije i objektivno provođenje odabira i selekcije novo - uposlenih u istoj. Ovaj je vrlo odgovoran i ozbiljan proces koji bi trebalo zadržati ne samo nakon promjene vlasti nego i u budućem radu čime bi se zadržao trend profesionalizacije javne administracije. Jedno od najvažnijih pitanja jeste ko će provesti ove reforme i da li se javna administracija može sama reformisati. Mišljenja smo da to nije moguće uraditi na taj način, nego da kompleta proces mora biti proveden od strane nepristrasnih komisija koje bi provele cjelokupan proces bez učešća ili minimalno učešće domaćih institucija koje trebaju biti reformisane.

Bosna i Hercegovina je imala više faza profesionalizacije javne uprave. U prvim godinama nakon oružanih sukoba i potpisivanja Dejtonskog sporazuma, Visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu⁷⁹ i njegova kancelarija su izvršili niz zahvata u pravcu profesionalizacije javne administracije na svim nivoima. U nekoliko navrata su odlukama Visokog predstavnika smjenjivani visokopozicionirani dužnosnici na svim nivoima vlasti⁸⁰ zbog ratne prošlosti,

⁷⁹ Pronaći odluku o formiranju ureda Visokog predstavnika za BiH

⁸⁰ Ibidem.

kriminalnih aktivnosti ili nacionalističkih istupa i zabranjivano im je političko djelovanje u određenom vremenskom periodu.

Također možemo reći da je profesionalizacija javne administracije detaljno provedena u prvim godinama nakon oružanih sukoba u policiji pod vodstvom IPTF-a, pravosuđu, a nakon formiranja Oružanih snaga Bosne i Hercegovine i u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine. Međutim nakon odlaska IPTF odnosno isteka njihovog mandata ne možemo tvrditi da je ovaj proces i zadržan, pa smo zbog toga svjedoci neselektivnog prijema kadrova u policijske službe, pa tako i onih koji iza sebe imaju vrlo sumnjivu ratnu i poratnu prošlost, ili dolaze po političkoj liniji na najodgovornije dužnosti i čitav proces duboko vraćaju unazad. Brojne afere o učešću pripadnik policijskih službi u izvršenju krivičnih djela, koruptivnih aktivnosti, utjecaja političkih zvaničnika na rad policijskih organa potvrđuju naprijed rečeno. Sličan situacija se dešava i Oružanim snagama BiH koje su u prvoj fazi nakon njihovog formiranja 2006.godine predstavljale primjer profesionalizma i preustroja da bi u nekoliko posljednjih godina i one potpale pod uticaj političkih zvaničnika i dozvolite sebi da se krše Ustav BiH, odluke Ustavnog suda BiH⁸¹, te da se pripadnici Oružanih snaga Bosne i Hercegovine pojavljuju na društvenim mrežama koji veličaju pravosnažno ili nepravosnažno osuđene ratne zločince⁸².

Vrlo detaljna reforma je izvršena i u pravosuđu Bosne i Hercegovine kada je 2001. Godine formirano Visoko sudsko i tužilačko vijeće⁸³ koje je provelo proces reizbora i postavljenja sudija i tužilaca na sve sudijske i tužilačke pozicije u Bosni i Hercegovini. Mišljenja smo da je isto imalo značajan utjecaj u prvim godinama svoga rada, ali da to danas ne možemo tvrditi iako isto ima ista zakonska ovlaštenja kao i prilikom svog formiranja. Brojne afere vezane za učešće tužilaca Tužilaštva Bosne i Hercegovine u nezakonitim radnjama, optužnica protiv sudinice za uzimanje koruptivne aktivnosti, javni istupi pojedinih članova Visokog sudskog i

⁸¹ Nepoštivanje odluke Ustavnog suda o obilježavanju godišnjice dana RS-a od strane 3. Pješadijskog Republika Srpska puka. – 09.01.2017.godine

⁸² Ibidem.

⁸³ Visoko sudsko i tužiteljsko vijeće Bosne i Hercegovine je neovisna institucija BiH, osnovana Zakonom o VSTV-u BiH, čiji je osnovni mandat uspostavljanje i očuvanje neovisnog, efikasnog i odgovornog pravosuđa u Bosni i Hercegovini. Zakonom su utvrđene sljedeće nadležnosti Vijeća: imenovanje sudaca, tužitelja i stručnih suradnika, disciplinska odgovornost, pravosudna uprava i statistika, budžeti pravosudnih institucija, nadzor nad stručnim usavršavanjem, uvođenje IKT tehnologija, kao i vodeća uloga u provođenju i koordiniranju reformskih aktivnosti u pravosudnom sektoru BiH. Visoko sudsko i tužiteljsko vijeće BiH ujedno je i regulatorno tijelo na razini Bosne i Hercegovine koje uspostavlja etičke i profesionalne standarde za pravosudnu profesionalnu zajednicu. Više podataka je dostupno na web adresi: www.hjpc.ba.

tužilačkog vijeća⁸⁴ i sudija⁸⁵ suda Bosne i Hercegovine, koji su sve osim profesionalni i u duhu rada ove institucije.

Odustajanje Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu da primjeni Bonske ovlasti protiv onih koji nepoštivaju Ustav Bosne i Hercegovine ili na druge načine rade protiv interesa Bosne i Hercegovine zaustavilo je čitav reformski proces na putu ka Evropskoj Uniji i NATO-u, tako da je stanje u Bosni i Hercegovini neuporedivo gore u odnosu na petnaest godina unazad⁸⁶.

Na putu profesionalizacije javne administracije koriste se lustracije i veting proces o čemu će nešto više biti rečeno nastavku teksta.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem.

4.4. Presude za nečovječno postupanje prema ratnim zarobljenicima na prostorima bivše Jugoslavije

-Slučaj "Mahmuljin"- Sakib Mahmuljin je u periodu od 1992. do 1995. bio komandant Trećeg korpusa Armije BiH u čijem je sastavu bila i jedinica "El mudžahid". Mahmuljin je po komandnoj odgovornosti proglašen krivim za zločine počinjene na području mjesta Zavidovići i planine Vozuća, u centralnoj Bosni, od kojih je jedna od potvrđenih tačaka ratni zločin protiv ratnih zarobljenika. Osuđen je jer nije spriječio ubistva više od 60 ratnih zarobljenika koja su počinili pripadnici odreda El-Mudžahidin. Zarobljenici su ubijeni u blizini Zavidovića, u centralnoj Bosni, nakon borbi između Armije RBiH i VRS.

-Slučaj vezan za ratne zločine nad hrvatskim civilima i ratnim zarobljenicima u logorima na području Srbije i Hrvatske, bivši šef jugoslavenske vojne Kontraobavještajne službe (KOS) Aleksandar Vasiljević osuđen je na 20 godina zatvora zbog nečovječnog postupanja prema ratnim zarobljenicima i ubijanje 19 pritvorenih lica od strane njegove Kontraobavještajne službe te zbog ne spriječavanje zločina.

-Kantonalni sud u Mostaru je Zijada Padalovića (1965.), iz Konjica osudio na zatvorsku kaznu od sedam godina i šest mjeseci, zbog krivičnog djela ubistvo tri ratna zarobljenika i nanošenje teških tjelesnih povreda opasnih po život dvojici ratnih zarobljenika, osuđen kao pripadnik vojne policije 45. Brdske brigade ARBIH .

- Gligor Begović je oglašen krivim što je za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini, u vrijeme oružanog sukoba između Vojske Republike Srpske i Armije BiH u zatvoreničkom centru „Batković“ na teritoriji općine Bijeljina, gdje su bili pritvoreni civili bošnjačke nacionalnosti, držani u nehumanim uslovima, podvrgnuti ubistvima, namjernom nanošenju velikih patnji i povreda tjelesnog integriteta i zdravlja, kao pripadnik Vojske Republike Srpske.

-Mići Stanišiću ratni ministar policije Republike Srpske i Stojan Župljanin, načelnik Centra službi bezbjednosti osuđeni su po 22 godine zatvora u Hagu zbog zločina počinjenih u 20 opština Bosne i Hercegovine od kojih ćemo izdvojiti zarobljavanje 200 ratnih zarobljenika koji su transportovani u mjesto Korićanske Stijename na planini Vlašić gdje su strijeljani na ivicama stijene.

Iz navedenih presuda kojih ima mnogo i ne možemo navesti sve, vidimo da su se u oružanim sukobima na prostorima bivše Jugoslavije ratni zločini nad ratnim zarobljenicima dešavali na svakoj od strana koje su učesnici u sukobu, te da iz navedenih primjera treba zaključiti da je u stanju rata čovjek iz nekog razloga spreman na osvetu koja nije herojska već “kukavičluk”. Na ove donesene presude i primjere trebamo gledati očima da je svaki zločin neopravdan, te da svako od počinilaca treba biti kažnjen dugoročnom zatvorskom kaznom bez obzira koje je nacije, dok danas vidimo davanje podrške, veličanje presuđenih ratnih zločinaca Ratka Mladića, Radovana Karadžića.. i predstavljanja kao heroja jedne nacije, što odugovlači, otežava proces pomirenja i stvaranja dobrih odnosa na balkanu.

4.5 Međunarodno humanitarno pravo u Bosni i Hercegovini u vremenskom periodu 1992-1995 godine

U vremenskom periodu od 1992 -1995 godine u Bosni i Hercegovini dolazi do nastanka sukoba i do raspada bivše Jugoslavije gdje u tom periodu počinju oružani sukobi u Bosni i Hercegovini.

Analizirat ćemo stanje funkcije pravnih institucija u Bosni i Hercegovini u toku oružanog sukoba i status zastupljenosti i poštivanja odredbi međunarodnog humanitarnog prava, gdje možemo reći da funkcija pravnih institucija nije bila dobra s obzirom da se oružani sukob proširio na čitavo područje.

Od strane Međunarodnog komiteta Crvenog krsta/križa u Ženevi, 22. maja 1992 pozvan je Alija Izetbegović, Radovan Karadžić, Miljenko Brkić koji su zaključili sporazum o poštivanju pravila međunarodnog humanitarnog prava sa posebnim akcentom na ranjena lica, bolesne, ratne zarobljenike⁸⁷.

Nakon završenog oružanog sukoba poslije niza zločina možemo vidjeti da se taj dogovor nije poštovao kao i da se nije sprovodilo međunarodno humanitarno pravo.

Značajno nepoštovanje normi međunarodnog humanitarnog prava postojalo je i u odnosu na postupanje prema ratnim zarobljenicima i civilima u toku oružanog sukoba u BiH. Oslobođanje i repatrijacija, kao dva veoma bitna pitanja humanitarnog prava, tek su Dejtonskim mirovnim ugovorom bila detaljnije uređena i to na način koji predviđa bezuslovno i neodložno oslobođanje i repatrijaciju svih boraca i civila koje ratujuće strane drže u vezi sa sukobom. Kao dalje obaveze ugovornih strana predviđeno je da plan oslobođanja i repatrijacije, u koordinaciji sa aktivnostima MKCK, strane moraju provesti u roku od 30 dana po prenosu ovlaštenja.

Dalje odredbe ovog člana Opšteg okvirnog sporazuma predviđele su obavezu strana da, takođe u saradnji sa MKCK, sačine sveobuhvatne spiskove pritvorenih lica, te da ih predaju drugim stranama ugovornicama, Zajedničkoj vojnoj komisiji i Visokom predstavniku. U stavu e) istog člana Dejtonskog sporazuma kaže se da su strane obavezne obezbijediti MKCK-u neometan pristup do svih mjesta gdje se drže zarobljenici, te se predviđa obaveza

ovlaštenih lica u takvim mjestima da ⁸⁷predstavnicima MKCK omoguće razgovor na samo najmanje 48 sati prije puštanja te osobe. Nažalost da se za vrijeme trajanja sukoba, a čak i danas nakon Mirovnog sporazuma, postoje informacije o nestalim ratnim zarobljenicima.⁸⁸

Kršenjem međunarodnog humanitarnog prava prema ratnim zarobljenicima možemo vidjeti i u selektivnim presudama koje smo naveli u tekstu kao i u procesima podizanja optužnica za ratna dešavanja u periodu od 1992 – 1995. godine, koje se i danas podižu.

⁸⁷ IMPLEMENTACIJA MEĐUNARODNOG HUMANITARNOG PRAVA U PRAVNI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE Prof. dr. sc. Ljiljana MIJOVIĆ- str.40,41

⁸⁸ IMPLEMENTACIJA MEĐUNARODNOG HUMANITARNOG PRAVA U PRAVNI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE Prof. dr. sc. Ljiljana MIJOVIĆ- str.40,41

ZAKLJUČAK

Na samom kraju važno je istaknuti da smo dokazali sve polazne hipoteze. Naime, Pravila međunarodnog humanitarnog prava sastoje se u spriječavanju i poduzimanja aktivnosti i radnji koje su sa vojničkog stanovišta beskorisne i nehumane.

Krešenjem pravila međunarodnog humanitarnog prava dovodi do primjene okrutnih metoda i sredstava ratovanja, a uporedo i uznemiravanje stanovništva što je u konačnici nepotrebno i nema nikakvo opravdanje.

U konačnici, obrazloženi su pravni akti kao i III Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima koja je potpisana 27. jula.1929 godine, koja se odnosi na postupanje prema ratnim zarobljenicima.

Istraživanjem teme sa nazivom „Međunarodno humanitarno pravo u službi ratnih zarobljenika“ kao i djelovanja međunarodnog humanitarnog prava došli smo do saznanja i zaključaka da je osnivanjem pravnih normi svijet dobio određenu sigurnost i zaštitu u toku oružanih sukoba, međutim da pravne akte nije lahko sprovesti i primjenjivati gdje dolazi do komplikacija i kršenja istih.

Došli smo do saznanja da je međunarodno humanitarno pravo postepeno ostvarivalo napredak da bi dobilo svoj konačni oblik, te da pruža zaštitu svim licima u oružanim sukobu ali da bez obzira na obavezujuće konvencije koje važe u ratu uvijek postoje izuzetci i pojedinci pod tim smatramo šefove država, komandne strukture, vojnike koji će učiniti zločin ili narediti da se izvrši zločin bez obzira na sve za ostvarenje političkih ciljeva, osvete praćenom „bolesnim“ ideologijama koje će nadamo se sustići pravda za počinjena djela suprotno propisana zakonom.

Moramo prvo promijeniti razmišljanje i svijest na globalnom nivou da čovjek mora prvo biti „čovjek“ kao i u konačnici shvatiti da čovjek nije sud drugim ljudima i ne smije suditi drugima, te da sve ne zavisi od međunarodnog humanitarnog prava već od postupaka čovjeka.

Također tokom istraživanja navedene teme nastali su sada već aktuelni sukobi između Rusije i Ukrajine kao i između Izraela i Palestine, gdje se međunarono humanitarno pravo kao i međunarodni sudovi stavljaju pod veliki pritisak, svjedoci smo da svakodnevno putem informativnih medija svakodnevno stižu informacije o nečovječnom i nehumnom postupanju u oružanim sukobima, gdje se postavlja pitanje da li će međunarodno humanitarno pravo imati snagu i odlučnost u sankcionisanju i provedbi Ženevskih konvencija prema „velikim silama svijeta“.

LITERATURA

Knjige

1. Apeiron (2016). Godišnjak fakulteta pravnih nauka. Banja Luka.
2. Avramov S. (2008). Genocid u Jugoslaviji: 1941-1945, 1991--., Beograd: Akademija za diplomatiju i bezbednost IGAM.
3. Bruderlein, Claude, HCCPR Manual to International Law Applicable to Air and Missile Warfare, Cambridge University Press, 2013;
4. C. G. Weeremantry, Universalising International Law, Mertinus Nijhoff Publishing, Leiden–Boston 2004, 486
5. Carcano, Andrea, „On the relationship between international humanitarian law and human rights law in times of belligerent occupation: not yet a coherent framework“, Covergence and Conflicts of Human Rights and International Humanitarian Law in Military Operations (Erika de Wet, Jann Klefner eds.), Pretoria University Law Press, 2014;
6. Ch. M. Bassiouni (1995). Genocide in Bosnia-Herzegovina
7. Doswald -Beck, Louise (ed.). San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea, Cambridge University Press, 1995;
8. Government, Proposals for Redress. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
9. Hadžiahmetović Said, Kratak sadržaj Ženevskih konvencija od 12 avgusta 1949 godine i njihovih dopunskih protokola str.4
10. Hasić Z., 2005., Međunarodno humanitarno pravo, Sarajevo
11. Henckaerts, Jean-Marie, Doswald-Beck, Louise, Customary International Humanitarain Law, Volume 1: Rules, ICRC, Cambridge University Press, 2005;
12. I. Li, H. Born. Priručnik o ljudskim pravima i osnovnim slobodama pripadnika oružanih snaga i zaposlenika u oružanim snagama, OEBS-ODIHR, Varšava 2008, 4
13. [icrc.org/custody-ihl/eng/docs/src_iimima](http://www.icrc.org/custody-ihl/eng/docs/src_iimima).
14. Jasenovac -sistem hrvatskih ustaških logora genocida (1941-1945), Druga međunarodna konferencija, maj 2000., JUZ “Spomen područje Donja Gradina” Kozarska Dubica i Udruženje “Jasenova-Donja Gradina” Banja Luka, 2008.
15. Josipović I. (2007). Ratni Zločini, Priručnik za praćenje suđenja, Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.

16. Jovan Babić, Jovan, Ogleđi o odbrani, „Službeni glasnik,” Beograd 2018;
17. Kelzen, Hans, Opšta teorija prava i države, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2010;
18. Klauzevic Karl fon, O ratu, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1951;
19. Lemkin, Raphael. (1944). Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of
20. Li, Ijan, Born, Hans, Priručnik o ljudskim pravima i osnovnim slobodama pripadnika oružanih snaga i zaposlenika u oružanim snagama, OEBS-ODIHR, Varšava 2008;
21. Lieber, Francis, Instructions for the Government of Armies in the Field, D. Van Nostrand, New York 1863;
22. Magnusson K. Pojam genocida u pravu i nauci: jaz koji se širi, preuzeto sa:
23. Međunarodno humanitarno pravo- dr. Zijad Hasić, Sarajevo, 2005, str37,38
24. Pouzn, R. Beri, Izvori vojne doktrine, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1992;
25. Rašević, Živorad, Vlajnić, Jelena, Međunarodno javno pravo, Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd 2020;
26. Sasoli, Marko, Buvije, Antoan, Kako pravo štiti u ratu, savremena praksa međunarodnog humanitarnog prava, MKCK, Ženeva 1999;
27. Schmitt, Michael N. (ed.), Talinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations, Cambridge University Press, Cambridge, 2017;
28. Srebrenica (2019). Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije. Banja Luka.
29. Seizović, Zarije, Međunarodno humanitarno pravo, Dobra knjiga, Sarajevo 2016.
30. Termiz Dzevad Metodologija društvenih nauka, drugo dopunjeno i prošireno znanje, NIK Grafit Lukavac,2009 godina, str. 234
31. Visković, Nikola, Pojam prava, Logos, Split 1981;
32. Vuković. M., Štrbac N., Metodologija naučnih istraživanja, Bor, 2019,.str 84.
33. Weeremantry, Christopher G., Universalising International Law, Mertinus Nijhoff Publishing, Leiden–Boston, 2004.
34. Živanović S. (2012). Jasenovac, Odabrani radovi, članci, intervjui, govori i diskusije, Drugo dopunjeno izdanje. London: Međunarodna slovenska akademija nauka, kulture, obrazovanja, i umetnosti, Odeljenje za Veliku Britaniju i Irsku.
35. Implementacija Međunarodnog humanitarnog prava u pravni sistem Bosne i Hercegovine Prof. dr. sc. Ljiljana Mijović.

Informacije i obrazovanje

1. Memorijalni muzej holokausta u Sjedinjenim Državama nudi povijesne informacije o holokaustu, suvremenom genocidu i savjetima o poučavanju. <http://www.ushmm.org/>
2. Human Rights Watch nudi rasprave o nizu pitanja iz područja ljudskih prava, podijeljena prema geografskim lokacijama. <http://www.hrw.org>
3. Stranica Ujedinjenih nacija o ljudskih pravima iscertava politike i ugovore koji se odnose na ljudska prava.. <http://www.un.org/rights/>
4. Mrežni dokumentacioni centar za genocid. Uz dokumente koji se odnose na određene genocide, daje takođe informacije o pravnim odredbama i zakonima o genocidu. <http://www.ess.uwe.ac.uk/genocide>.
5. [htm](#)
6. Genocide Watch pruža pregled o raznim genocidima od 1945.
7. godine <http://www.genocidewatch.org/genocidetable2005.htm>

Prevenција i aktivizam

1. Prevent Genocide International, osim informacija o aktualnim i prošlim genocidima predlaže i oblike aktivizma u borbi za okončanje genocida.
2. <http://www.preventgenocide.org/> “
3. The Aegis Trust <http://www.aegitrust.org/> vodi kampanju protiv zločina protiv čovječnosti i genocida. Aktivnosti zaklade uključuju: istraživanje, politiku, poučavanje, pamćenje, rad s medijima, kampanje i humanitarna podrška žrtvama.
4. Genocide Intervention <http://www.genocideintervention.net/index.php>
5. Genocide <http://www.ppu.org.uk/genocide/> daje informacije za učitelje i nastavnike, učenike i njihove roditelje
6. Projekt za sprečavanje genocida – The Genocide Prevention Project
7. <http://www.preventorprotect.org/>>
8. Radna grupa za sprječavanje genocida–Genocide Prevention Task Force
9. [http://www.usip.org/programs/initiatives/genocide - preventi on-task-force](http://www.usip.org/programs/initiatives/genocide-preventi-on-task-force)

Internet izvori

1. Američki Indijanci: <http://www.nmai.si.edu/>
2. Jermenija : <http://www.armenian-genocide.org/>
3. Bosna : <http://www.cco.caltech.edu/~bosnia/>
4. Kambodža : <http://www.yale.edu/cgp>
5. Istočni Timor: <http://www.yale.edu/gsp/east-timor/>
6. Ruanda : <http://www.hrw.org/reports/1999/rwanda/>
7. Sudan : <http://www.darfurgenocide.org/>
8. Ukrajina : <http://www.infoukes.com/history/famine/index.html>
9. <https://www.hawaii.edu/powerkills/GENOCIDE.ENCY.HTM>
10. <https://mountainscholar.org/handle/10976/16>
11. <http://www.genocidewatch.org/genocide/8stagesofgenocide.html>
12. <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/rwanda/reports/dsetexhe.html>
13. http://www.ius.bg.ac.rs/crimenjournal/articles/Crimen_001-2013/Broj%20
14. F. Garetto, Failing to Succeed-A Different Approach, <https://wavelroom.com/2019/07/18/failing-to-succeed-a-different-approach-failure/>.
15. Fernando Garetto, Failing to Succeed- A Different Approach, <https://wavelroom.com/2019/07/18/failing-to-succeed-a-different-approach-failure/>.
16. http://www.ius.bg.ac.rs/crimenjournal/articles/Crimen_001-2013/Broj%20
17. International Institute of Humanitarian Law, Sanremo, <http://iihl.org/theinstitute/>.
18. MKCK, Elektronska baza vojnih priručnika, <https://ihl-databases>.
19. NATO Centers of Excellence, <https://www.act.nato.int/centres-of-excellence>.
20. NATO Publications, <https://www.nato.int/cps/en/natolive/79511.htm>.
21. <https://www.tacno.net/novosti/472281/>
22. <https://balkans.aljazeera.net/videos/2022/4/28/mahmuljin-osudjen-zbog-ratnih-zlocina-protiv-ratnih-zarobljenika-i-civila-srpske-nacionalnosti>
23. <https://www.klix.ba/vijesti/regija/bivsi-sef-kos-a-aleksandar-vasiljevic-osudjen-na-20-godina-zatvora/230321001>
24. <https://www.klix.ba/vijesti/bih/zijad-padalovic-iz-konjica-osudjen-na-7-5-godina-zatvora-za-ratni-zlocin-protiv-zarobljenika/220915122>
25. <https://sudbih.gov.ba/Post/Read/20204-gligor-begovic-osudjen-na-13-godina-zatvora->
26. <https://www.klix.ba/vijesti/bih/tuzilastvo-zatrazilo-dozivotnu-kaznu-za-stanisica-i-zupljanina/120530191>

27. https://hr.wikipedia.org/wiki/Partizanski_zlo%C4%8Dini_u_Drugom_svjetskom_ratu
28. <https://webtribune.rs/zastrasujuca-tajna-nemacka-je-ostavila-tri-miliona-sovjetskih-ratnih-zarobljenika-da-umru-od-gladi/>
29. Avganistan, Balkan i Ženevska konvencija: Kada se u ratu znalo ko je civil, a ko vojnik - BBC News na srpskom
30. <https://webtribune.rs/zastrasujuca-tajna-nemacka-je-ostavila-tri-miliona-sovjetskih-ratnih-zarobljenika-da-umru-od-gladi/>

Naziv odsjeka i/ili katedre: SIMS
Predmet: Završni magistarski rad

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Armin Buljubašić
Naslov rada: „MEĐUNARODNO HUMANITARNO PRAVU U SLUŽBI ZAŠTITE RATNIH ZAROBLJENIKA“
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 67

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

09.01.2024

Potpis
